

Lengyel-magyar párhuzamos rendszerrajzok

(strukturális esszé)

A 2015-ös lengyelországi választási eredmények mintha megint szinkronba hozták volna a történelem során oly sok ponton érintkező magyar és lengyel fejlődést. Jarosław Kaczyński (PiS) és Orbán Viktor (Fidesz) politikájának autoriter, a társadalmi autonómiákat és kontrollmechanizmusokat felszámolni igyekvő jellegének és alkalmazott ideológiai paneljeinek hasonlósága első ránézésre azt az érzést kelti, hogy azonos természetű rezsimekkel van dolgunk.

A látszólagos hasonlóságok azonban – előre bocsátva írásunk végkövetkeztetését – eltérő típusú autokratikus berendezkedési kísérleteket takarnak. Orbán rendszere, melyet maffiaállamként definiálhatunk, a hatalomkoncentráció és személyes-családi vagyonfelhalmozás kettős motivációjára épül, rendszerének, uralmának alanya a formális intézmények kötöttségeitől mentesített fogadott politikai család. Kaczyński rendszerét inkább konzervatív-autokratikus kísérletként jellemezhetjük, melyet hatalmi és ideológiai motivációk dominálnak. A lengyel autokratikus kísérlet cselekvő alanya az uralomra került jobboldali párt, a PiS. Míg a magyar rendszer ideológiaalkalmazó, a lengyel inkább ideológiavezérelt.

A magyarok és lengyelek vélt lelki rokonságát némi történelmi összefonódásnál erősebben alapozza meg a történelmi társadalomszerkezeti hasonlóság, az egykori köznemesség magas aránya, az általuk közvetített rendies kultúra adja, illetve annak dzsentriesedése és beépülése az államhatalmi szerkezetbe. A történelmi sorsközösség azonban legalább annyira mítosz, mint amennyire valóságos tényekre épül. A XIX. század nagyobb részében közös a szuverenitás hiánya, az abszolutista uralkodóházak elleni függetlenségi harcok, illetve a nemzeté válás hasonlósága, a feudális jobbágyrendszer, az iparosodás hiánya. De míg a három részre szakított Lengyelország gyakorlatilag homogén katolikus, addig Magyarország ugyan nagyjából katolikus, de erős a református egyházak befolyása is. Míg a reformátusok inkább a függetlenség, addig a katolikusok intézményesen inkább az uralkodóhoz fűződő lojalitás mellett álltak. Magyarország számára a dualizmus létrejötté kvázi szuverenitást jelentett, közel fél évszázados rendkívüli gazdasági prosperitást, a lakosság nagyobb részét kitevő nemzetiségek számára azonban megannyi korlátozást és asszimilációs törekvést. A két országnak mást jelentett az első világháború vége: Lengyelország visszanyerte területét, függetlenségét és szuverenitását; Magyarország viszont nem csak területe 2/3-át és lakossága felét veszítette el, hanem a Monarchiával képzelt középhatalmi státusát is. Mindezen túl gazdaságilag jóvátétellel terhelték, és hadseregfejlesztését korlátozták. Mindkét nemzet tapasztalatokat szerzett a Nyugat vélt vagy valós árulásáról (Magyarország 1920-ban 1947-ben és 1956-ban; Lengyelország 1939-ben és 1945-ben).

A rendszerváltás után bő negyedszázaddal mind a PiS, mind a Fidesz uralmában felfedezhető bizonyos elemek, amelyek gyökerei a két világháború közötti rendszerekben találhatók meg. A Horthy és Piłsudski fémjelezte korszakok nem egy vonásukban hasonlóságot mutatnak, azonban a két rendszer között számos strukturális különbség is van.

A két ország második világháborúban betöltött eltérő szerepe ellenére 1945 után mindegyik a szovjet birodalomba betagozott kommunista diktatúrává vált.

Ugyanakkor az 1945 és 1989 közötti időszakban is megfigyelhetők az eltérő fejlődési utak, amelyek meghatározzák a mai társadalmak eltérő attitűdjeit.

Az önálló államiság visszaszerzésétől a II. világháborúig

Az első világháború végén százhuszonhárom év után újra **létrejött az önálló, független és szuverén legyen állam**. Az új Lengyelország határai fegyveres harc, felkelések és a szovjet-orosz állammal szemben vívott háború következményeként alakultak ki. **A lengyel politikai elit és a társadalom győztesnek érezte magát**, és az új európai státus quo védelmezője lett. Az új Lengyelország **etnikailag és kulturálisan rendkívül heterogén és sokszínű** állammá vált, jelentős számú lengyel lakosság ugyanakkor nem került a határokon kívülre. A jelentős számú zsidóságnak csak kisebb része asszimilálódott, többségük külsőségekben is elkülönült.

A lengyel állam kialakulása szorosan összekapcsolódott **Józef Piłsudski** marsall személyével, aki azonban **formális politikai funkciót nem vállalt**. Az 1921-es alkotmány Európa egyik legdemokratikusabb alkotmánya volt a **törvényhozó hatalom túlsúlyával**.

Piłsudski koncepciója szerint a soknemzetiségű, vallásilag, nyelvileg és kulturálisan heterogén államban az egyén és a közösség viszonyában az **állampolgári tudatot tartotta fontosabbnak a nemzetinél**. Piłsudski **államnacionalizmusa** nem akart egységes ideológiai arculatot adni a nemzetnek. Az államhoz való lojalitást tartotta elsődlegesnek a nemzetiségekkel kapcsolatban is. Piłsudski nemzet-koncepciója relatíve demokratikus: **mindenki tagja a nemzetnek, aki lojális a lengyel államhoz**. Piłsudski **legfőbb ellenfelei** a nemzeti-demokraták, vagyis részben a **nagybirtokos arisztokrácia**, részben pedig az egyházzal szoros kapcsolatban álló (kis)polgári értelmiségi réteg. A polgárság ugyanakkor eleve meglehetősen gyenge volt. Másfelől viszont komoly problémát jelentett a közel ötmillió ukrán kisebbség léte, amely elnyomása, majd szeparatista

Paradox módon a **magyar állami önállóság megszületése egyben nemzeti traumával** kapcsolódott össze. Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesését követő trianoni békeszerződés következményeként létrejött új, király nélkül királyság Magyarországon a **magyar társadalom megverve és megalázva érezte magát**, és az európai státus quo megváltoztatására törekedett. A francia támogatással körülötte létrejött Kisantant nemzetközileg elszigetelte az országot. Az új Magyarország **etnikailag homogén nemzetállam** lett, de vallási értelemben heterogén, miközben a magyar népesség egynegyede a szomszédos utóállamokba szorult.

Horthy Miklós autoriter rendszere a **Trianon generálta sérelmi politika** kényszerpályáján mozgott, a kormányzó egyre nagyobb hatalmával. Magyarországon nem fogadtak el semmilyen alkotmányt, a politikai gyakorlat pedig a **végrehajtó hatalom túlsúlya** irányába mozdult el.

A Horthy-korszak politikája a homogén nemzetállam (sváb és zsidó kisebbséggel) koncepcióját valósította meg. Az egyén és a közösség viszonyában a **nemzet mindennekfelett állt**. Horthy **etnonacionalizmusa** egységes „magyar kultúrfölényt” hirdetõ ideológiai arculatot adott a rendszernek. Nem az államhoz való lojalitás, hanem az etnikai magyar nemzethez való tartozás volt a legfontosabb tényező. Bár a magyar zsidóság döntő része asszimilálódott, de még ez sem tette lehetővé számára, hogy bebocsájtást nyerjen az államapparátusba, és nem mentette meg a diszkriminációtól, végső soron túlnyomó hányaduk pusztulásától. „Irányított demokrácia”, amelyben **mindig a „nemzet” kormányoz**, vagyis a **nagybirtokos arisztokrácia és a birtokos nemesség**. Az államfüggő dzsentri elit önvédelmi mechanizmusai pedig csak erősítették a rendszer rendies

tevékenysége destabilizálta Piłsudski-államkoncepcióját.

- A politikai rendszer rendkívül töredezett, és a **demokratikus választójogi rendszernek** köszönhetően 1930-ig **egyetlen párt sem tud többséget kialakítani** a Szejmben. Az egykori lengyel „nemesi köztársaságra” emlékeztető rendszerben sorra buknak meg a kormányok. Az instabil politikai rendszerben a társadalom gyorsan kiábrándul, ezt használja ki Piłsudski, és 1926-ban puccsal átveszi a hatalmat. A fordulatot még az illegalitásba kényszerített kommunisták is pozitívan fogadják.
- Lengyelországban még ekkor is **van sztrájk- és gyülekezési jog, vannak független szakszervezetek**. A kommunista pártot végül nem Piłsudski, hanem a Komintern (Sztálin) számolja fel és szünteti meg. A rendszer fő **ellenfelei a radikalizálódott és antiszemita nemzeti-demokraták** lesznek (Nagy Lengyelország Tábor, Nemzeti Párt, Nemzeti Radikálisok Tábor). Lengyelországban sem a puccs, sem Piłsudski halála után az ún. ezredesek uralma alatt **nem került sor zsidóellenes törvények elfogadására**, és a zsidó vagyon kisajátítására, újraosztására. Ugyanakkor itt is voltak bőven zsidóellenes atrocitások, ellenséges helyi szabályozások, a kormány által eltűrt gettópadok az egyetemeken, és boltok, piacok elleni támadások. Piłsudski halála után az egész kormánytábor is erősen szélsőjobbra sodródott.
- Lengyelországot a **kezdetektől fenyegette Németország**, amely veszély Hitler hatalomra jutása után még erősebb lett. Az 1922-es német-szovjet megállapodás (Rapallo-szelleme) végig Damoklész kardjaként függött Lengyelország felett. Piłsudski és Józef Beck külügyminiszter **elutasította a blokk-politikát**, nem csatlakozott sem a Kisantanthoz, sem az Antikomintern-paktumhoz. Beck **Tengerköz-koncepciója** azt a célt szolgálta, hogy a Balti-Adriai-Fekete-tenger között fekvő államok szövetsége jöjjön létre.

zártságát.

- A **választójogi korlátok** fenntartásával és az Európában egyedülálló **nyílt szavazás** alkalmazásával biztosították az aktuális **kormánypártok által uralt domináns pártrendszer** működését, amelyben mind a baloldali, liberális, az 1930-as évek közepéig a szélsőjobboldali pártok is marginális szerepet játszottak. Gyakori volt a kétharmados mandátumtöbbség is (Egységes Párt 1922: 58%, 1926: 69%, 1931: 64%; Nemzeti Egység Pártja 1935: 69%; Magyar Élet Pártja 1939: 73%).
- Magyarországon 1922-ben Bethlen István miniszterelnök egy paktum elfogadásába kényszerítette a **szociáldemokratákat, akik a létükért cserébe lemondtak** a közalkalmazottak, vasutasok, postások beszerzésétől, és a földmunkások körében is korlátozták propagandatevékenységüket, felhagytak a tömegsztrájkok és a köztársasági propaganda szervezésével, illetve a külpolitika bírálatával, és mérsékelt ellenzéki álláspontra helyezkednek. A szélsőjobboldali mozgalmakkal szemben a konszolidáció után szintén erőteljesen lép fel a kormány, ám végső soron maga is szélsőjobbra sodródik. Az 1939-es választásokon viszont már, a titkos választási rendszer kiterjesztésével a **Nyilaskeresztes Párt 14,3%-ot szerzett**. 1938 és 1942 között **négy zsidóellenes törvény került elfogadásra**. A zsidótörvények révén a zsidó vagyonok lerablása és széleskörű újraosztására került sor, ami azonban nem járt együtt érdemi szociális vagy agrárreformmal.
- Magyarország **kezdetektől fogva jó kapcsolatra törekszik Németországgal és Olaszországgal. Csatlakozik az Antikomintern-paktumhoz**. E szövetség lehetőséget teremtett az utódállamokhoz került területek jelentős részének visszaszerzésére (1938 - Felvidék, 1940 – Észak-Erdély, 1941 – Délvidék). Majd az ország a németek oldalán sodródott a háborúba, és támadta meg a Szovjetuniót, amely katasztrófális következményekkel járt.

<ul style="list-style-type: none"> Lengyelország 1939-es német-szovjet megszállása után azonnal létrejöttek az fegyveres ellenállási szervezetek. Megalakult a második világháború alatti legnagyobb fegyveres szervezet, a Honi Hadsereg, de a kommunistáknak (Népi Gárda), a radikális nemzeti oldalnak (Nemzeti Fegyveres Erők), sőt a parasztságnak (Parasztzászlóalj) is volt saját fegyveres egységei. Létrejött az emigráns kormány Párizsban a korábbi ellenzéki pártok vezetésével, amely később Londonba tette át székhelyét, és onnan irányította a hazai ellenállást. A németekkel szemben két jelentős felkelés is kiobbant: az 1943-as gettófelkelés, illetve az 1944-es varsói felkelés. 	<ul style="list-style-type: none"> Magyarország Németország szövetségeseiként megtámadta a Szovjetuniót, ahol súlyos vereséget szenvedett. Ugyanakkor a döntő részben megszállt Európában Magyarország formálisan megőrizte önállóságát, belső berendezkedése változatlan maradt. Az országon belül nem alakult ki számottevő ellenállási mozgalom sem a rendszerrel, sem az 1944-ben bekövetkező német megszállással, sem tömeges szolidaritás a zsidóság jogfosztásával, s később elhurcolásával szemben. 1944 októberében Horthy – egy sikertelen kiugrási kísérlet után – átadta a hatalmat a Nyilaskeresztes Párt vezetőjének, Szálasi Ferencnek.
---	--

Betagozódás a szovjet birodalomba
--

<p>Lengyelország győztesként került ki a háborúból, de a szövetségesek – Sztálin kedvében járva – nem ismerték el a lengyel érdemeket, nem ülhettek ott a győztesek között. A nyugatbarát Honi Hadsereg vezetőit a londoni emigráns kormány honi delegatúrájának tagjaival együtt – moszkvai pereket követően – a szovjetek kivégezték vagy életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.</p> <p>A háború után létrejött új Lengyelország jelentős keleti területeket veszített, ám „kárpótlásként” óriási nyugati területekkel gyarapodott. Az új határokat Sztálin stratégiai érdekei határozták meg. A szovjet vezetés már a háború elején eldöntötte, hogy amennyiben lesz Lengyelország a háború végén, annak szovjet barátjának kell lennie. Ebbe a tervbe illett a katyíni tömeggyilkosság is, amely kimondottan a szovjetellenesnek minősített középosztálybeli lengyel elit megsemmisítését célozta meg.</p> <p>A lengyelországi sztálinizmus adaptálása az NKVD aktív közreműködésével a háború utolsó napjától megkezdődött. A 1945-ös magyar parlamenti</p>	<p>Magyarország vesztesként került ki a háborúból, a náci Németország utolsó csatlósának bélyegezték, mivel még 1944 végén is a németek oldalán folytatták a harcokat. A háborúért felelős miniszterelnököket (Bárdossy, Imrédy) kivégezték, ahogy Szálasi Ferencet is. Horthy azonban megúszta a bíróság elé állítást.</p> <p>A háború után Magyarország újra elvesztette a revízió folyamán visszaszerzett területeit, amelyek megtartására legfeljebb akkor lett volna némi esély, ha Magyarország idejében ki tudott volna lépni a németekkel kötött szövetségből. A szovjet vezetés számára nem volt kiemelten fontos Magyarország, amelyet a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (Vorosilov marsall) felügyelete alá helyeztek ugyan, de korlátozottan utat engedtek a demokratikus kibontakozásnak, a többpártrendszerre épülő pluralizmusnak.</p> <p>A magyarországi sztálinizmus a „demokrácia megfojtásával” kezdődött. A szovjet típusú rendszernek gyengék voltak a belső támaszai. Ezt</p>
--	---

választások eredményei ismeretében pedig **ki sem írták a szabad parlamenti választásokat**, amelyen minden bizonnyal Stanisław Mikołajczyk Lengyel Néppártja győzött volna. Ehelyett a Moszkvában létrehozott Lengyel Munkáspárt alakított kormányt Lublinban, amit nyugati nyomásra látszólag koalícióra alakítottak, de a belügy és a rendőrség a kommunisták kezében maradt. A Nyugat elfogadta a szovjet megszállás tényét, miközben súlyos **polgárháború és partizánharc** folyt az országban a szovjetekkel és honi csatlósikkal szemben. 1947 januárjában végül egy **meghamisított választási eredménynek köszönhetően** a kommunisták teljes mértékben átvették az ország irányítását, majd a kommunisták 1948 decemberében lenyelték a szocialista pártot. Ennek során váltják le Gomułkát a kommunista párt főtitkári posztjáról, aki szerette volna a szocialista párt függetlenségi hagyományait beépíteni az új párt programjába.

Lengyelország a háború után geopolitikai és katonai szempontból Sztálin számára a legfontosabb területnek számított. A nemzeti erőkkal való leszámolás, és Németország de facto kettéosztása (1949) után azonban megszűnt a frontország jellege, a továbbiakban felvonulási útvonalakat jelentett.

Lengyelországban a **Bolesław Bierut – Hilary Minc – Jakub Berman** hármas kezébe került a hatalom. Mindhárman moszkoviták voltak, illetve a katolikus paraszti családból származó Bierut kivételével zsidó származásúak.

Az 1949-ben Kelet-Európában elindított koncepciós kirakatper-sorozatban a hazai kommunista **Władysław Gomułka lett kijelölve** a fő vádlott szerepére, ám **Bierut nem mutatott túl nagy hajlandóságot a per megrendezésére**. Bár a hadseregben zajlottak tömeges kivégzések. Később a perek antiszemita irányt vettek, amibe Gomułka már nem illett bele, de azért 1951-től három évig őrizetben tartották. **A lengyel sztálinizmus** a többi kelet-európai országhoz képest kevesebb áldozattal járt. **A katolikus egyházat nem sikerült megtörni**, sőt Wyszyński prímással az egyház relatív autonómiáját biztosító megállapodást kötöttek, bár 1953-tól három éven át perbefogás

bizonyították az **1945-ös parlamenti választások, ahol elsőprő, 57%-os győzelmet szerzett a Független Kisgazda Párt** Tildy Zoltán vezetésével. A koalíciós kormányban a kommunisták választási támogatottságuknál összehasonlíthatatlanul nagyobb befolyást kaptak, a belügyminisztérium, a politikai rendőrség és gyakorlatilag a gazdaság irányítása is a kezükbe került, **megkezdődött először a kisgazdapárt, majd a többi párt „leszalámizása”**. De az **1947-es meghamisított választásokon** így is csak **22,2%-ot tudtak szerezni. A hatalom ezzel együtt már ebben az évben egyre leplezetlenebbül a kommunisták kezében volt, bár csak 1948 decemberében** – a szociáldemokrata párt bekebelezése után – jött létre az első teljesen kommunista kormány.

Közvetlenül a háború után Magyarországnak nem volt stratégiailag különösebb jelentősége, mivel tőle nyugatra, Ausztriában is a szovjet csapatok állomásoztak, délre pedig Titó baráti állam helyezkedett el. 1948-49-től, a szovjet-jugoszláv konfliktus kieleződése után viszont megnőtt az ország stratégiai jelentőse Moszkva szemében.

Magyarországon a **Rákosi Mátyás – Gerő Ernő – Farkas Mihály** hármas kezébe került hatalom. Mindhárman moszkoviták és zsidó származásúak voltak.

Az 1949-ben Kelet-Európában elindított koncepciós kirakatper-sorozatban a hazai kommunista **Rajk László lett kijelölve** a fő vádlott szerepére, és **Rákosi**, „Sztálin legjobb tanítványaként” az élen járva **már 1949 szeptemberében kivégeztette**. A magyar sztálinizmus **az egyik legvéresebb rendszer** lett Kelet-Európában. Minden tízedik magyar ellen folyt valamilyen per. Az **egyházakat teljes mértékben szétverték**, Mindszenty József hercegprímást egy kirakatper eredményeként börtönbe zárták. A mezőgazdaságban **„kuláktalanítás”, illetve erőszakos, bár nem befejezett kollektivizálás zajlott**.

<p>nélkül fogságban volt. A kollektivizálás sem járt sikerrel.</p> <p>Az SZKP XX. kongresszusa – Bierut halála –, illetve a poznani munkáslázadás után Gomułka vált a legnépszerűbb „hazai” kommunistává, akitől a Szovjetuniótól való függés lazítását és a szovjet modell reformját várták. 1956 októberében Hruscsov végül beleegyezett Gomułka visszatérésébe, és vértelen forradalommal ért véget a sztálinizmus. A lengyel sztálinisták nem védtek meg pozíciójukat, elfogadták Gomułka személyét, és nem kezdtek véres utóvédharcokba. A szovjet honvédelmi minisztert és a tanácsadókat hazaküldték.</p>	<p>Az SZKP XX. kongresszusa után Rákosi helyett Gerő lett a párt első titkára, miközben a pártból korábban kizárt Nagy Imre vált a legnépszerűbb kommunistává, akinek visszatérésétől a Szovjetuniótól való függés lazítását és a szovjet modell reformját várták. Az október 23-át követő első szovjet intervenció, illetve az állambiztonsági szervek véres fellépése nyomán a forradalom szabadságharcá alakult. Miután az események a szovjetek számára irányíthatatlanná váltak – és az amerikaiak tartózkodó magatartását az eddigi status quo további elismeréseként értelmezik – október 31-én döntöttek a forradalom leveréséről.</p>
---	---

1956: két forradalom következményei

<p>Lengyelországban az 1956. októberi eseményeket követő egy évben forró viták zajlottak a további reformokról. A lengyel társadalom nem csupán szimpatizált a magyar forradalommal – nem kevesen irigykedve nézték a szovjetek ellen harcoló magyar fiatalokat –, hanem hitt abban is, hogy a reformok folytathatók, hogy Gomułka végig viszi a szovjet modell reformját, és létrejön egy decentralizált, alulról építkező demokratikus szocializmus, amely a lengyel nemzet sajátosságait figyelembe veszi. Ezzel szemben Gomułka az ellenkező irányba haladt, és 1957 őszén már tüntettek ellene a reformokat támogató hetilap, a Po Prostu betiltása miatt.</p> <p>1956 után Gomułka nem egy megvert társadalom irányítójává vált:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a lengyel társadalom zöme győzelemként élte meg az októberi eseményeket; • a párt vezetését a mérsékelt kommunista erők dominálták, Gomułka meglehetősen népszerű politikus volt; bár programként fenntartották, de ténylegesen letettek a magángazdaságok 	<p>Magyarországon az 1956-os forradalmat a szovjet csapatok leverték, mintegy kétszázezer állampolgár menekült el az országból. A forradalmat követő megtorlás során Nagy Imrét, a forradalom reformkommunista miniszterelnökét és több száz résztvevőjét kivégezték. Ugyanakkor a szovjet megszállás és a megtorlás ellenére Kádár a korábbi moszkovita-sztálinista vezetés első vonalát nem rehabilitálta, sőt 1962-63-tól már nem csak szavakban távolodott el gazdaság-, társadalom- és kultúrpolitikájában is egyértelműen a Rákosi-rendszer gyakorlatától.</p> <p>1956 után Kádár János egy megvert társadalom felett gyakorolta hatalmát:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a magyar társadalom a XX. század harmadik vereségét élte át november 4. után; • Kádár politikai környezetét az ortodox kommunista vonal képviselői alkották, személyét pedig otthon és külföldön egyaránt gyűlölték; • 1959 és 1962 között végrehajtották a mezőgazdaság teljes
---	---

<p>erőszakos kollektivizálásának kísérletéről, ugyanakkor elmaradt azok modernizálása is.</p> <ul style="list-style-type: none"> • a katolikus egyház – a korábban fogvatartott Wyszyński bíboros vezetésével – megőrizte integritását, társadalmi befolyását, a későbbiekben pedig a rendszerkritikus erők támaszává vált. 	<p>kollektivizálását, amit később a mezőgazdaság és a falu modernizálása követett;</p> <ul style="list-style-type: none"> • a kommunista rendszer az egyházat vazallusává tette; Mindszenty bíboros az amerikai követségre menekült, majd évekkel később emigrációba kényszerült.
--	--

Konzolidációs és dekonzolidációs folyamatok a hatvanas évek derekától

<p>Lengyelországban az '56-os felkelés eredménye nem egy végletekig megalázott és megtört társadalom. A társadalom és a politika viszonyában a tárgyalási alapot, szemben Magyarországgal, nem a szovjet csapatok jelenléte, nem a tömeges kivégzések, a bebörtönzések és az emigrációba menekülő százezrek jelentették. Nem egy kemény diktatúra által folyamatosan tett engedményekre épülő társadalmi kiegyezés született, hanem permanens patthelyzet hatalom és társadalom között. Bár a kommunista párt uralkodott a társadalom felett, de kedélyes biztonsággal berendezkedni nem tudott. Legitimációja erősítése érdekében folyamatosan kereste a kapcsolatot az egyházi vezetéssel. A lengyel szocialista rendszerben a társadalom az ellenállás-elfogadás-részvétel háromszögében mozgott, de a három magatartásforma között nem volt éles határ.</p> <p>A lengyel vezetésnek nem volt szocialista „nemzetstratégiája”, mert nem volt képes gazdaságilag megteremteni az alapját az állampolgárok életszínvonal fokozatos és kiszámítható növekedésének.</p> <p>A lengyel társadalom nem vált depolitizálttá, mert a további reformokra várt, miközben a hatalom éppen az ellenkező irányba haladt. Letértek a reformok útjáról, miközben az életszínvonal sem emelkedett, és egyre inkább korlátozták a megszerzett kulturális szabadságot is. Ennek következtében már a hatvanas években megjelentek az első ellenzéki</p>	<p>Az '56-os forradalom leverését követő megtorlások világossá tették a magyar társadalom számára, hogy nincs visszatérés sem az 1948 előtti koalíciós kormányzás időszakához, sem pedig a két világháború közti rendszerhez. Ennek tudomásul vételével a kádári hatalom és a társadalom (beleértve az értelmiség, az egyházi vezetők jelentős részét) között egyfajta új, a nyolcvanas évek végéig funkcionáló, hallgatólagos „társadalmi szerződés”, „kiegyezés”, az egykor meghonosodott kifejezéssel közmegegyezés született, melynek tartalmát az adta, hogy amíg az állampolgár nem szól bele a politikába, addig a hatalom sem kíván beleszólni a magánéletébe, sőt, az állampolgárok fokozatos és korlátozott gyarapodását is biztosítja. Ezt már 1957 elején megalapozták a munkásság nagyarányú béremelésével.</p> <p>A kádári „nemzetstratégia” azt jelentette, hogy mindenki tagja lehet a nemzetnek, aki elfogadja a játékszabályokat. Ez a stratégia nem a nacionalizmust, hanem éppen ellenkezőleg, egy antinacionalista nemzetépítést jelentett.</p> <p>Ennek a depolitizált kispolgárosodásnak a kibontakozását tükrözik az elkövetkező évtizedekben a magyarországi puha kommunista diktatúra közkeletű megnevezései: „gulyáskommunizmus”, „friziderszocializmus”. A geopolitikai realitások kényszerű társadalmi tudomásul vételére és a hatalommal való összekacsintásra pedig a „tábor legvidámabb barakkja”</p>
---	--

vitakörök és írások. Nem ment végbe a magyarhoz hasonló szocialista kispolgárosodás sem.

A korszak jellemzői:

- A **magángazdaságok** kollektivizálásának programja nem került le a napirendről, valójában fenyegetésként mindvégig létezett, csak a végrehajtás időpontját tolták ki a meg-megújuló párthatározatok. De a kollektivizálás elmaradása nem jelentette a magángazdaságok rehabilitációját, hanem csak egy feltételezett kollektivizálás előtti állapot hibernálását. A **hideg kollektivizálás** azt jelentette, ha a földet nem is tudta kisajátítani, vagy termelészövetkezetekbe vinni az állam, a magángazdaságok gazdasági környezetét kisajátította:
 - megakadályozta a birtokkoncentrációt, melynek nyomán 1945 és 1970 között a magángazdaságok birtokstruktúrája lényegében változatlan maradt;
 - 1972-ig fenntartotta a kötelező beszolgáltatás rendszerét;
 - széleskörűen alkalmazta a hatósági ármegállapítást;
 - állami kézben tartotta a mezőgazdasági termelőeszközök kereskedelmét; korlátozta a szabadpiaci kiskereskedelem kibontakozását.
- A lengyel vezetés – egy Aczél György típusú kulturpolitikus hiányában – érdektelenséget mutatott a kulturális kérdések iránt: az alaptabuk tiszteletben tartásának megkövetelése mellett meglehetősen szabad kulturális élet, műfaji sokszínűség (jazz, beat, rock, absztrakt képzőművészet) bontakozhatott ki. Ez az értelmiségi-kulturális közeg már a hatvanas évek közepén a rendszer direkt, vagy indirekt ellenzékévé vált.

A Gomułka-vezetésnek **nem volt modernizációs stratégiája**, sem a politikai rendszert, sem a gazdasági irányítási mechanizmust nem akarta, nem tudta érdemileg megváltoztatni. Pedig világos volt, hogy a mezőgazdaság ugrásszerű fejlődése és a vidék modernizálása nélkül nem lehetett az

elnevezés utal.

A korszak jellemzői:

- a kommunista párt az 1962-es kongresszusán új, a korábbiakhoz képest dezideologizált viszonyt hirdetett a társadalomhoz: „aki nincs ellenünk, az velünk van”;
- az oktatásban megszüntették a származási osztályhelyzet szerinti („osztályidegen”) hátrányos megkülönböztetést;
- mezőgazdasági termelészövetkezetekben – az ötvenes évek kollektivizálási kísérleteivel szemben – vezető pozícióhoz juthattak az egykori közép- és gazdagparasztok (kulákok), illetve leszármazottaik; a hatalom ajánlata számukra világos és egyértelmű volt: vagy a termelészövetkezetekben töltesz be vezető pozíciót, vagy földedtől megfosztva kitaszított helyzetbe kerülsz; a hatvanas évek közepétől a mezőgazdaság jelentős fejlesztési forrásokhoz jutott, a tsz-ek egyre inkább önálló gazdasági szervezatként és nem kolhozokként funkcionálhattak;
- ’63-ban a politikai foglyok többségének nyújtott amnesztiával lezárult a megtorlások időszaka;
- a pártvezetés az ’56 előtti keményvonalas állambiztonsági gárda többségének elbocsátásával, a termelésbe történő kihelyezésével kívánta demonstrálni, hogy nincs visszatérés a rákosista-sztálinista időszakhoz;
- A kulturális életben a hivatalos marxista-leninista dogmák továbbra is primátust élveztek, de eltértek bizonyos „polgári” irányzatokat is. Az Aczél György irányította kultúrpolitikában a „három T” (támogatjuk-tűrjük-tiltjuk) politikája érvényesült. A látványos ideológiai elkötelezettséget nem megkövetelő „tűrjük” széles kategóriájába tartozó értelmiséget a rendszer integrálni tudta.

Ahhoz, hogy a „nem politizálunk, de gyarapodunk” kiegészítése fenntartható lehessen, egy, a politikai intézményrendszert nem érintő **modernizációs**

élletszínvonalat tartósan emelni. Ám mivel a LEMP eleve nem rendelkezett a társadalom feletti totális kontrollal, minden decentralizáció, a döntési jogkörök megosztása, a hatalom további gyengüléséhez vezetett volna. Másfelől a birtokkoncentráció és a vidék modernizációja még tovább erősítette volna a lakosság városba áramlását, ami már egyáltalán nem volt kívánatos a népességrobbanás következményei miatt sem. Ennek nyomán a hatvanas évek közepétől évi 2-300 ezer fő jelent meg a munkaerőpiacon okozva ezzel óriási problémát. Éppen ezért maradt a „jól bevált” program: a beruházások többsége az építőiparba, és a sok munkaerőt felszívni képes nagyiparba áramlott.

A hatalomnak nem volt ereje ahhoz, hogy:

- maga alá gyűrje a parasztságot, de meg tudta akadályozni a parasztgazdaságok fejlődését. Ezzel nem csak a parasztságban keltett feszültséget, de a városi élelmiszerellátás alapjait is aláásta.
- a munkások többségét lojálissá tegye, ugyanakkor bezárta őket a nagy állami vállalatokba, ezzel megfosztva őket a legális mellékkereset lehetőségeitől.
- megnyerje a katolikus egyházzal vívott ideológiai harcot, sőt az egyház a társadalom legfőbb támaszává vált.
- a fiatal értelmiséget a szocializmus hívévé, vagy legalább elfogadjává nevelje, de arra megvoltak az eszközei, hogy időről-időre börtönbüntetéssel „jutalmazza” tevékenységét.

Összességében a hatalom minden társadalmi réteget gátolt a saját érdekeinek érvényesítésében, céljaik elérésében, szerepeiknek kibontakozásában, ellenben semmilyen kézzelfogható pozitív jövőképet nem tudott felmutatni. A kilátástalan helyzet 1968-ban erőszakos cselekményekbe torkollt, amikor a fiatal értelmiségre támadt a hatalom, az arab-izraeli háború ürügyén brutális antiszemita kampányban elűzte a megmaradt zsidó származásúak, jórészt értelmiségiek jelentős részét is. Két évvel később a tenger melléki vérengzéssel a munkásokat is végleg

stratégia jegyében a gazdasági intézményrendszer az állami, szövetkezeti tulajdon monopóliumát fenntartó, korlátozott piacosításnak kellett végbemennie. A **szocialista piacgazdaság** kiépülését, s így az élletszínvonal folyamatos növelésének követelményét segítette az 1968-ban bevezetett **új gazdasági mechanizmus**:

- a termelés és a beruházások terén csökkentették a központi tervezés szerepét, és növelték a vállalati önállóságot a döntéshozatalban, Jugoszláviát nem számítva egyetlen kommunista országgént itt törölték el a tervutasításokat (**decentralizáció**);
- az árrendszert úgy alakították át, hogy kibővítették az ún. szabadáras termékek körét, ami hozzájárult a vállalatok piaci tevékenysége feltételeinek megteremtéséhez (**árliberalizáció**);
- a bérrendszerben bevezették az átlagbér-szabályozást, ami lehetővé tette, hogy a vállalatok egy bizonyos béralap felett rendelkezve, maguk állapítsák meg az egyes dolgozók fizetését (**bérliberalizáció**);
- kialakult a **téesz-melléküzemágak és a háztáji gazdaságok** kiterjedt rendszere. A melléküzemágak egyszerre szolgálták a falusi lakosság részidős foglalkoztatásának, a fogyasztási cikkipar diverzifikálásának igényét, és a merev állami struktúra rugalmas beszállítóinak szerepét. A több mint másfél millió háztáji gazdaság pedig a kétlaki, egyszerre munkás- és parasztszaládoknak biztosított stabil élelmiszerforrást és plusz jövedelmet.

Az új gazdasági mechanizmusra nagy hatással voltak olyan lengyel közgazdászok, mint Oskar Lange, Michał Kalecki és Włodzimierz Brus, akik Lengyelországban elvégezték ugyan az elméleti munkát, de a gyakorlatban soha nem valósultak meg elképzeléseik.

A gazdasági reformfolyamat megtorpanása, illetve részleges visszavétele a hetvenes évek végére válságos helyzetbe hozta az országot. Az élletszínvonal folyamatos emelésén alapuló kiegyezés fenntartását szolgálta az **önkiszákmányoláson alapuló mechanizmusok** lehetőségeinek további bővítése: az állami vállalatokon belüli, nem kis részt hivatalos munkaidőben és állami eszközökkel és nyersanyagokkal történő „fusizás”, azaz magáncélú

<p>szembefordította magával a párt. A különböző társadalmi rétegeket ekkor még sikerrel fordította egymás ellen a hatalom, de 1976-ban már erre sem volt ereje. A nyári sztrájkok brutális leverése után egymásra talált a munkásság és az értelmiség.</p> <p>A hetvenes években a hatalom nyugati hitelekkel finanszírozott újabb - elavult – nagyipari beruházásokkal próbálta a társadalmi feszültséget tompítani. Miközben a magyarok által felvett hiteleket az életszínvonal-növekedés fenntartására fordították, a lengyelek elavult nagyipari konszerneket hoztak létre belőlük.</p>	<p>kistermelés legális jogi keretekbe emelését tette lehetővé az ún. gazdasági munkaközösségek (gmk) megteremtése. Ez utóbbi bevezetésére már a lengyel Szolidaritás mozgalom követeléseinek áttérjedésétől való félelemben került sor. Ezek egyszerre növelték az élelmes munkások jövedelmét és oldották a merev állami vállalati rugalmatlanságot. De a fogyasztás folyamatos emeléséhez és az államilag dotált szolgáltatások széleskörű biztosításához szükségessé vált nyugati hitelek egyre bővülő felvétele is a hetvenes évek közepén, mely azonban a nyolcvanas évektől már a pénzügyi csőd elkerülését szolgálták, s a magyar gazdaságot egy összeomló piramisjátékhoz tette hasonlatossá.</p>
--	---

A rendszerellenes politizálás társadalmi bázisa, illetve annak hiánya

<p>Lengyelországban 1956 tapasztalata, hogy amennyiben a követelések nem érintik az ország nemzetközi helyzetéből adódó kötelezettségeket, úgy lehetséges változásokat kikényszeríteni. Ugyanakkor a rendszer nem biztosította az egyéni boldogulás tömeges útjait: a parasztságot korlátozta magángazdálkodói szerepeiben, a munkásságot bezárta a nagy állami vállalatokba. A reformok elmaradása, az életszínvonal folyamatos romlása következtében már a hatvanas évek közepén megjelentek az első ellenzéki számító csoportok, majd a hetvenes években a társadalmi elégedetlenség tömeges és radikális megnyilvánulásai.</p> <p>1968 – a diákok tüntetéssorozata, a hatalom brutális fellépése az értelmiséggel szemben.</p> <p>1970 – az élelmiszerárak drasztikus növelése miatt Gdańskban kitört sztrájkok erőszakos leverése 44 halálos áldozattal és több mint ezer sebesülten járt. Ennek nyomán Gomulkit Edward Gierek váltotta a párt élén.</p> <p>1976 – az élelmiszerárak ismételt emelése miatt számos városban tüntetés tört ki, amelyeket a hatalom brutálisan leverett, és több munkást</p>	<p>Magyarországon az 1956 utáni megtorlás megtanította a társadalomnak, hogy a hatalommal szembeni ellenállás reménytelen, és a kommunista rendszer keretein belül kell a hétköznapi világukat élhetőbbé tenni. Ugyanakkor a kádári pártvezetést arra tanította 1956, hogy a társadalmi békét nem lehet totális elnyomással fenntartani, a szabadságjogok hiányában az életszínvonal, életkörülmények javítása nélkülözhetetlen. A lakossági fogyasztás folyamatos növekedésében is testet öltő kádári konszolidáció és „kiegyezés” megteremtette a társadalmi feszültség levezetésének azon szelepeit, amelyek révén az esetleges rendszerkritikus energiák az egyéni gyarapodás és rendszeren belüli alkuk magánmenekülési útjaivá voltak formálhatók. Mindez kizárta, hogy a rendszerkritikus kezdeményezések tömeges támogatást élvezzenek. A társadalom immunis volt az ellenzéki gondolatokra, így a rendszerkritikus ellenzéki mozgalmak meglehetősen szűk körűek voltak.</p> <p>1968 – filozófusok kis csoportja tiltakozott Csehszlovákia megszállása ellen.</p> <p>1977 – pár tucat ellenzéki értelmiségi üdvözölte a csehszlovákiai Charta '77 megalakulását</p>
---	--

bebörtönzött. Ennek nyomán jött létre a repressziót szenvedettek megsegítésére alakult értelmiségi szervezet, a **KOR** (Komitet Obrony Robotników).

A radikális munkások és a rendszerkritikus értelmiségiek közötti kapcsolat ettől kezdve intézményesült, és vált tartóssá Lengyelországban. A KOR nem pusztán segélyszervezet, hanem **Adam Michnik** munkája, az **Új evolucionizmus** révén egyben ideológia- és stratégiaalkotó is. Ennek értelmében kilépett abból a dilemmából, hogy a rendszerbe integráltan javítsák-e annak működését, vagy kívülről igyekeznek megdönteni azt. Helyette a párhuzamos civil struktúrák kiépítését javasolta, ezzel is demonstrálva, hogy egyelőre tudomásul vette azt a hatalmi és geopolitikai helyzetet, amely a kommunista rendszert fenntartotta, de nem elismerve, legitimálva azt. A párhuzamos társadalom értelmiség által generált intézményeit, az ún. **repülő egyetemek** és a **független kiadványok** irodalma jelentették. Mindkettő tömeges és többközpontú volt.

1980 – a Gdański Hajógyárból Lech Wałęsa vezetésével elinduló Szolidaritás mozgalom már nem csak egy párhuzamos társadalom, hanem egy párhuzamos politikai hatalom megtestesítője is volt. A Szolidaritás mozgalom nemcsak a nagysága (10 millió tag), hanem a heterogenitása miatt is egyedülálló volt a régióban. Tömörítette a világnézetileg különböző, eltérő társadalmi helyzetű egyéneket és csoportokat, és erősen támogatta a katolikus egyház, valamint az egykori krakkói érsekből pápává választott II. János Pál is. Ilyen konstelláció minden más szocialista országban elképzelhetetlen volt. A Szolidaritás fennállásának másfél éves története során nyilvánvalóvá vált, hogy ez a patthelyzet nem fenntartható, s valamilyen irányban ki kell billennie. Bár Jaruzelski államcsínye jelentős áldozatok árán leverte a Szolidaritást, de még a korábbi mértékben sem tudták helyreállítani a rendszer legitimitását.

A hadiállapot bevezetése után a Jaruzelski-vezetés teljes nemzetközi elszigeteltségbe került, pedig égető szüksége lett volna a nyugati hitelekre. Másrészt a Szolidaritás közgazdász értelmisége egyre inkább leszámolt a

1979 – mintegy 250 jobbra értelmiségi személy aláírásával tiltakozott Václav Havel bebörtönzése ellen. Ez az esemény tekinthető a demokratikus ellenzék intézményesülése első lépésének.

A **Kis János** vezette magyar demokratikus ellenzék a lengyel ellenzéki stratégiát követte, anélkül, hogy annak kiterjedt társadalmi támogatottságával rendelkezett volna. Ugyanis Magyarországon nem alakult ki a lengyelországihoz hasonló, folyamatos rendszerkonfliktusokkal járó társadalmi patthelyzet. A társadalom sajátos alkurendszerével nem csak eltúrta, hanem el is fogadta a rajta uralkodó puha diktatúrát. A lengyelt követő stratégia jegyében a repülő egyetemek és a szamizdat irodalom magyarországi elterjedésének a lengyel Szolidaritás mozgalom megjelenése adott lendületet, bár mindvégig korlátozottabb, egyközpontú és kisebb példányszámú volt.

Bár a magyar kommunista párt aggodalommal figyelte a Szolidaritás térnyerését, annak 1981-es bukása csak átmenetileg eredményezte az ellenzéki mozgalmakkal szembeni represszió erősödését. Ezzel együtt elkerülték, hogy ellenzéki értelmiségieket börtönözzék be, s inkább csak a szamizdat logisztikájának, és a demokratikus ellenzék pár tucat vezető szereplőjének egzisztenciális ellehetetlenítésére törekedtek. Az elszigetelt, kis létszámú ellenzéki mozgalom kapcsolatát a „tömegekkel” a Szabad Európa Rádió biztosította az ellenzéki tiltakozó akciók és kiadványok ismertetésével. A magyar társadalom a rendszerkritikai mozgalmaknak nem résztvevője, legfeljebb közönsége volt.

A Demokratikus Ellenzék rendszerkritikus mozgalmán kívül a 80-as évek közepétől megjelentek még a Bős-Nagymarosi vízlépcső ellen fellépő környezetvédő csoportok, melyek azonban kritikájukat „szakpolitikai paradigma” keretein belül tartották. Színre léptek a radikális ellenzéki csoportoktól elzárkózó Dialógus békemozgalmi aktivisták, illetve a katolikus egyházzal konfrontálódó Bokor katolikus bázisközösségek. Az ún. népi írók köre szintén nem rendszerkritikában gondolkodott, hanem döntően a határokon túli magyarok rendszeren belüli kisebbségi jogainak

<p>kollektivista illúziókkal, és körükben a gazdaság liberalizációja vált egyre népszerűbb programmá. Az 1986-os IMF-csatlakozás után a párt vezetése előtt sem maradt más út.</p>	<p>biztosításában, és még a nyolcvanas évek utolsó harmadában is ingadozott az ellenzékiesség és a reformkommunistákkal való alkudozás között. Magyarországon a gazdasági válság ellenére kevés konkrét elképzelés született az átalakulás mikéntjéről. A „szociális piacgazdaság” vált népszerű formulává.</p>
--	---

1989-1990: a keleti blokk két tárgyalásos, békés rendszerváltása

Az egykori Szovjetunióban a kommunista rendszer lebontását a peresztrojka folytatásaként – mely a nyolcvanas évek második felétől kezdődően egy több éven át tartó folyamat volt – maga a kommunista párt hajtotta végre Gorbacsov vezetésével. A többi kelet-európai kemény diktatúra jellemezte országban – az NDK-ban, Csehszlovákiában, Romániában és Bulgáriában – pedig tárgyalások nélküli, hirtelen töréssel következett be a rendszerváltás. A szovjet birodalom szatellit államai közül csak a két puha diktatúrában, Lengyelországban és Magyarországon zajlott 1989-90-ben **tárgyalásos rendszerváltás** az uralkodó kommunista pártok és az ellenzéki politikai szereplők között. A tárgyalásokba mindkét országban a kommunista pártnak a realitásokkal számoló csoportja volt hajlandó belekompromittálódni. Egyik országban sem az átmenet, vagy a rendszerváltás céljával, hanem mert a gazdasági válság olyan intézkedéseket tett szükségessé, amelybe a változtatások legitimitása érdekében jobbnak látták bevonni az általuk gyengének tartott ellenzék. A Szolidaritásról azt gondolták, hogy hét évvel a hadiállapot után nem képes az 1980-81-es erőt felmutatni. A magyar demokratikus ellenzék pedig nélkülözte a széles tömegtámogatást. Másfelől a két országban nem párhuzamosan zajlottak az események, hanem a magyarok (mind a reformkommunisták, mind az ellenzék) a lengyel fejleményeket követték. A kerekasztal-forma átvétele és a félszabad lengyel választások eredménye, majd a szovjet magatartás megmutatta, hogy a rendszerváltás egy reális lehetőséggé vált.

<p>Lengyelországban e folyamat úttörőjeként a széles tömegbázisra támaszkodó Szolidaritás, mint a rendszerkritikus politikai szereplők gyűjtőmozgalma – a katolikus egyház közvetítésével - tárgyalt a hatalommal. A békés átmenet és rendszerváltás garanciáját pedig a korlátozottan szabad választási rendszer szolgálta, mely a Szejmben biztosította a lengyel kommunista párt és szövetségesei hatalmát, a visszaállított Szenátust pedig teljesen megnyitotta a szabad politikai versengés előtt. 1989 nyarán itt került sor a keleti blokk első, félig szabad választására. A Szolidaritás Állampolgári Bizottság néven indult el a Szejm mandátumainak 35%-ért, illetve a szenátusi helyekért. Bár sem a LEMP, sem a Szolidaritás nem hitte,</p>	<p>A demokratikus ellenzék 1987-es programja, a Társadalmi szerződés, a hatalommegosztásnak még a lengyel stratégiáját képviselte. Azonban a nemzetközi enyhülés és a lengyelországi átalakulás nyomán, az 1988-ban megszülető ellenzéki pártok 1989 tavaszán létrehozták a békés rendszerváltásnak a kommunista párttal egységesen tárgyalni képes Ellenzéki Kerekasztalt. A magyar ellenzéki pártok azonban valódi tömegkapcsolatok híján inkább csak az ellenzéki értelmiségi elit különböző áramlatait képviselték. A két legjelentősebb formáció, a népi írók körül tömörülő népi-nemzeti-keresztény ideológiát képviselő, konzervatív indíttatású Magyar Demokrata Fórum (MDF), és a radikális rendszerkritikát</p>
---	---

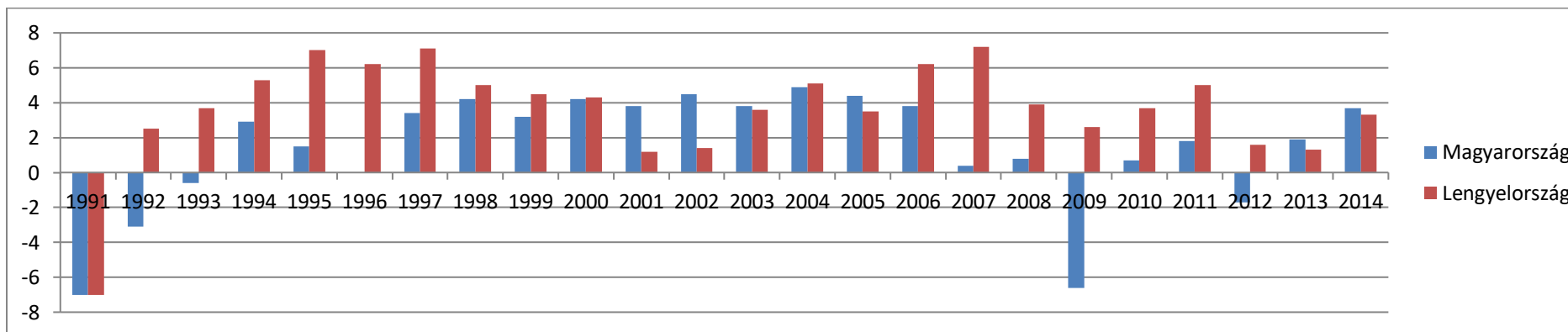
hogy utóbbi elsőprő győzelmet arathat, ez mégis bekövetkezett. A kétfordulós választáson a Szolidaritás mindent elnyert, amit el lehetett. A Szolidaritás tehát heterogén mozgalomként, de egységesen indult, a meglévő belső törésvonalak, csak a választások után váltak valódi törésekké.

A választások után a Szolidaritás sikerrel választotta le a LEMP-ről két korábbi csatlósát, a Demokrata Pártot és az Egyesült Néppártot, aminek következtében koalíciós kényszer alakult ki. Adam Michnik dobta be a javaslatot: „mi adjuk a miniszterelnököt, ti adjátok az államfőt”. Így a Szejm és a Szenátus egyetlen szavazattöbbséggel államfőnek megválasztott Jaruzelskiért cserébe, 1989 szeptemberében Tadeusz Mazowiecki lehetett 1947 után a régió első nem kommunista miniszterelnöke. A választások után a Szolidaritás mozgalomból több párt is alakult, míg maga a Szolidaritás valódi szakszervezetként kezdett működni.

képviselő demokratikus ellenzékéből kinövő, nyugatias, szekuláris, baloldali, liberális indíttatású Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) volt. Ez esetben tehát már a szabad választások előtt végbement a különböző ideológiai bázisú ellenzéki erők differenciálódása és intézményesülése.

A tárgyalások folyamán a reform-kommunistáknak már nem volt módjuk a lengyel Szejm mintájára a politikai verseny alól kivont garantált hatalmi bázist biztosítani, hanem az ahhoz hasonló jogosítványokkal egy középerős köztársasági elnöki pozíciót kívántak felruházni. Az MDF és a reform-kommunisták közötti erre vonatkozó különalkut az SZDSZ által kezdeményezett 1989 végi népszavazás akadályozta meg, s került sor 1990 tavaszán az első szabad választásra, amely az MDF győzelmét, és a nemzeti-keresztény koalíció létrejöttét eredményezte.

A lengyel és a magyar gazdasági növekedés egymást keresztező ciklusai (GDP évenkénti növekedése százalékban)

2010, 2015: második rendszerváltás

Orbán Viktor már első, 1998-as hatalomra kerülésekor célkitűzéseit „több mint kormányváltás, kevesebb mint rendszerváltás” kampányszlogenben foglalta össze. A Kaczyński fivérek vezette PiS 2005-től hasonló igénnyel lépett fel. Orbán kormánya egy ciklust ért meg, Jarosław Kaczyńskié két évet sem. Újbóli hatalomra kerülésük nyolc évvel később következett be. Orbán a Fidesz 2010-es hatalomra kerülését a szavazófülkék forradalmaként, kormányzását pedig újabban második rendszerváltásként definiálta, és 2015-ös győzelmekor Kaczyński is hasonló léptékű rendszer-átalakító igénnyel lépett fel. A lengyel-magyar történelmi barátság hagyományai folytatójának tekintik magukat. PiS-es lengyel aktivisták Budapestre utaztatásával támogatták szimbolikusan az Orbán melletti lojalitást demonstráló budapesti békemeneteket, s Orbán is vétőkban megtestesülő szolidaritásáról biztosítja az új lengyel kormányt a kilátásba helyezett uniós szankciókkal szemben. A hasonló politikai nyelvezet és ideológiai panelek ellenére azonban a két kormányzat közvetlen előzményei és természete is meglehetősen különböző.

Előzmények: a lengyel kormánypartok választási veresége, a harmadik magyar köztársaság összeomlása

- Lengyelországban **ismeretlen** a Magyarországon előszeretettel használt „**jóléti rendszerváltás**” fogalma. Lényegében három jobboldali, vagy jobbközép kormány hajtotta végre a legradikálisabb, **sokkterápiás reformokat**. Az első sokkterápiát a Mazowiecki-kormány pénzügyminisztere Leszek Balcerowicz vezényelte le 1990-ben, amely segítségével relatíve gyorsan sikerült áttérni az államszocialista hiánygazdaságból a magántulajdonon alapuló piaci versenyre. A második sokkterápia a Buzek-kormányhoz (1997-2001) kötődik, amelyben Balcerowicz miniszterhelyettes és pénzügyminiszter volt. Ekkor négy nagy területen: 1) az oktatásban, 2) a nyugdíjrendszerben, 3) a közigazgatásban, 4) és az egészségügyben jelentős reformokat vezettek be. Végül pedig a PiS első kormányzása alatt (2005-2007) újabb radikális átalakításokra került sor a korrupcióelleni harc, az átvilágítás, illetve a titkosszolgálatok „megtisztítása” érdekében.
- A 2005 és 2007 között kormányzó PiS és a 2007 és 2015 között kormányzó Polgári Platform vezető politikusai, értelmiségi-szakértői gárdái mind örökösei a Mazowiecki- és a Buzek-kormányoknak. **A lengyel**
- A 2002-ben hatalomra kerülő MSZP-SZDSZ koalíció a szocialista párt által meghirdetett „**jóléti rendszerváltás**” programja nyomán a gazdasági lehetőségeket messze meghaladó költsékezésbe kezdett: 50 százalékkal emelték a közalkalmazottak bérét, bevezették a 13. havi nyugdíjat, s jelentősen emelkedtek a különféle szociális juttatások is. A programot még az eladósodás növekedésével sem lehetett fenntarthatóvá tenni, s elkezdődött a megszorítások félszívvel és kényszerűen vállalt politikája. Szemben a kádári konszolidáció logikájával, melyben az egyszeri kemény megtorlást és büntető szankciókat az engedmények és az életszínvonal emelkedésének folyamatos, apró lépésekben történő „jutalmazó” politikája követte, itt az egyszeri, ám néhány hónapon belül elfelejthető juttatásokat követte a folyamatos megszorítások politikája. Ez a kormány jövőjébe vetett bizalmat és hitelességét ásta alá.
- A nagy ellátó rendszerek reformja is elakadt, egyrészt mert azok végrehajtásához a parlament kétharmadának támogatására lett volna szükség, másrészt pedig a Fidesz 2008-as ún. szociális népszavazása

jobboldal kezdetektől fogva a szabadpiac és a kapitalizmus híve. Még az után sem változtattak ezeken az alapelveken, hogy lényegében mind a Mazowiecki-, mind a Buzek-kormány óriásit bukott.

- A PiS első kormányzásának bukása után 2007-ben a jobbközép Polgári Platform és a vidéki mezőgazdaságból élő – ideológiailag nemzeti, gazdaságilag kissé balos – Lengyel Néppárt koalíciója vette át az ország irányítását. **Donald Tusk kormánya nyugodt és kiszámítható politikát folytatott.** A lengyel gazdaság szárnyalt, még a gazdasági válság legsúlyosabb évében (2009) is 1,8%-os növekedést könyvelhetett el. 2010-ben 3,9%-os, 2011-ben pedig már 4,5%-os volt a növekedés. Bukása nagyrészt annak köszönhető, hogy e prosperitásból jelentős társadalmi csoportok kimaradtak: kisvárosokban, falvakban és a keleti régiókban.
- Lengyelország a Világbank „Doing Business 2015” rangsorában a 32. helyen áll. Ez azt jelenti, hogy Lengyelországban **egyre kedvezőbbek a feltételek a befektetések számára** és a legkedvezőbb, ha az Európai Unió kelet-közép-európai tagállamait vesszük figyelembe. Lengyelországban az uniós pénzeknek köszönhetően a 2004 és 2013 közötti időszakban több mint 160 ezer (!) projektet sikerült megvalósítani. **A hatalmas infrastrukturális fejlődés szembetűnő.** A 2013-2020-as EU-s költségvetésből **120 milliárd eurót hívhatnak le** a lengyelek, összértékben az EU-s tagállamok közül a legtöbbet.
- A nemzetközi politikában is jelentős presztízst tett szert Lengyelország, elsősorban a **következetes euro-atlanti elkötelezettségüknek**, és a stabil, kiszámítható kormányzásnak köszönhetően. 2014-ben Donald Tusk miniszterelnököt az Európai Tanács élére választották. Jarosław Kaczyński pedig személyesen gratulált a kinevezéséhez.
- 2015-ben mindenki számára meglepetést okozott a **PO-PSL-kormány bukása, de egy prosperáló gazdaságot és egy nemzetközileg megbecsült Lengyelországot hagyott maga után.**

ellehetetlenítette a piaci elemek intézményes beépítését az egészségügybe és az oktatásba. Ezt követően felbomlott a kormánykoalíció, s a 2010-es választásokig hátralévő két év kisebbségi kormányzásban telt el.

- Az MSZP-SZDSZ koalíció 2006-os választási győzelmét követően néhány hónappal Gyurcsány Ferenc MSZP-frakció előtt elmondott beszédének nyilvánosságra kerülése, amelyben az '56-os jelszót parafrázálva („hazudtunk reggel, délben, este”) beismerte a költségvetési hiányadatok manipulálását, helyrehozhatatlan bizalmi válságot eredményezett. Az ezt követően kirobbant erőszakos kormányellenes tüntetések, s az azokra adott rendőri válasz csak bevezette – a Fidesz ellenzéki politikálása lényegét képező – **a hideg polgárháború** korszakát.
- A Fidesz hideg polgárháborús ellenzéki stratégiája az alkotmányos rendbe épített konszenzuskényszer helyett a politikai zsarolás és ellehetetlenítés politikáját eredményezte: egyrészt a rendszerszintű reformokhoz szükséges kétharmados támogatást semmilyen kompromisszumos javaslat esetén sem támogatták, másrészt a liberális demokrácia kontrollmechanizmusai intézményeinek vezetői vagy tagjai kinevezésénél vagy csak a saját jelöltjei kinevezéséhez járultak hozzá, vagy a közreműködés megtagadásával paralizálták az adott intézmény tevékenységét.
- A politikai küzdelem addigi – akár jogos kritikai – hangvételén, normáin túllépve karaktergyilkos kommunikációs és ügyészi eszközökkel diabolizálták a kormánypártok politikusait.
- A kormányképesség eróziója, a kormányzó pártok hitelvesztése és bénultsága, a 2008-as gazdasági válság, valamint a hideg polgárháborús politikai klíma nyomán bekövetkezett **Magyarországon a harmadik köztársaság összeomlása.**

Az eltérő választójogi rendszerek hatása a hatalomkoncentráció és a rendszer-átalakítás mértékére

- A területi listás választási rendszer relatíve arányos mandátumelosztást eredményez. A PiS a 2015-ös választáson 37,6%-os győzelemmel a Szejmben 51%-os többséget szerzett. (Az eredményt a PiS javára torzította, hogy az Egyesült Baloldal a 7,6%-os eredménye ellenére nem jutott mandátumokhoz, amennyiben az SLD egyedül szerepelt volna a szavazólapon, úgy a PiS-nek többsége sem lenne a Szejmben. 2011-ben a győztes Polgári Platform a szavazatok 39,2%-val is csak a mandátumok 45%-át kapta meg.) Ugyanakkor a mandátumelosztás a PiS számára még ezzel a torzítással is csak a kormányváltást tette elérhetővé, de **nem tette lehetővé a politikai hatalom teljes kisajátítását**. Az alkotmány megváltoztatását (mely a magyar rendszerrel ellentétben nem az összes, hanem csak a jelenlévő parlamenti képviselők kétharmadának támogatását igényli) egymaga csak durva manipuláció révén tehetné meg. A politikai kontrol intézményekbe történő kinevezések azonban nem igényelnek kétharmados konszenzust, s ott a személycseréknek inkább csak a határozott idejű megbízási idők állítanak korlátokat. Ugyanakkor – a magyarországihoz hasonlatos kétharmados sarkalatos törvények híján - szélesebb lehetősége van rendszerszintű átalakításokra, de minden változtatást ugyanilyen egyszerűen semmissé tehet egy új kormány.
 - A lengyel választási törvény magyar mintára történő megváltoztatását az alkotmány – az arányosság megkövetelésével – korlátozza. Ugyanakkor a PiS-nek megvan a szükséges többsége a Szejmben, illetve a vegyes rendszerre (egyéni és listás) történő áttérés következményei megjósolhatatlanok lennének Lengyelországban. Miután a választási rendszer arányosságán változtatni nem lehet, a hatalmi manipulációk leginkább az állami közmédiára korlátozódhatnak.
- A 2011-ig érvényben lévő vegyes választási rendszer (a 386 fős, egykamarás parlamentbe 176-an egyéni választókerületben, minimum 58-an országos és maximum 152-en területi pártlistákról szerzett mandátummal juthattak be) lehetőséget nyújtott arra, hogy 2010-ben a Fidesz a szavazatok 53 százalékával is megszerezte a parlamenti helyek kétharmadát, aminek révén gyakorlatilag **korlátlan politikai hatalomhoz** jutott. Egyrészt egymaga újraírhatta az alkotmányt (amit 2011-ben meg is tett, s politikai igényei szerint azóta ötször módosított), illetve értelemszerűen meghozhatott bármilyen egyéb jogszabályt. Másrészt minden konszenzuskényszer nélkül nevezhette ki a liberális demokrácia hatalmi kiegyensúlyozását biztosítani szolgáló intézményekbe, illetve azok élére (alkotmánybíróság, médiahatóság, a bíróságokat felügyelő országos tanács, a választásokat felügyelő testületek, stb.) a saját kádereit. Ráadásul számos pozíció hivatali idejét irreálisan megnyújtották: a legfőbb ügyészt és a Médiatanács elnökét, illetve tagjait 9-9 évre, az ÁSZ elnökét és alelnökét 12-12 évre nevezik ki. Így a Fidesz-kormány által végrehajtott rendszerszintű átalakítások megváltoztatása szinte lehetetlen még a kormány bukása után is, hiszen 2/3-os többséget a jelenlegi töredezett ellenzék nem tud szerezni, a Fidesz által kinevezett személyek, pedig egy kormányváltás után is helyükön maradnak.
 - A választási törvény megváltoztatása révén (a rendszer még aránytalanabbá tétele, az egyéni választási körzetek átszabása, az induláshoz szükséges aláírások összegyűjtése idejének csökkentése, az egyfordulós választás bevezetésével az ellenzéki erők előzetes koalícióra kényszerítése, határon túli magyarok szavazati joga stb.) 2015-ben már 44 százalékos eredménnyel is magáénak tudhatta a parlamenti helyek kétharmadát. Ezt csak a későbbi időközi választásokon elszenvedett vereségek miatt veszítette el.

<ul style="list-style-type: none"> • Mivel a demokrácia intézményei lerohanásának gátat szab a jogrendszer és az alkotmányozáshoz szükséges többség hiánya, így az új hatalom olykor nyílt alkotmányértéshez folyamodik, vagy a régi intézményeket oly módon alakítja át, hogy a saját kádereit tudja pozícióba juttatni (erre példa a bírósági rendszer vagy a média jelenleg zajló átalakítása). Ugyanakkor ezeket a törvényeket nem lehet kormányzati ciklusokon átnyúlóan bebetonozni. 	<ul style="list-style-type: none"> • A Fidesz kétharmados többsége az új alkotmány, illetve annak folytonos változtatása révén lehetővé tette számára, hogy alkotmányos puccsot hajtson végre: ha az általa – akár az új alkotmány meghozatala után – hozott törvényeket az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette, úgy nem a törvényeket igazította az alkotmányhoz, hanem az alkotmányt a törvényekhez.
--	---

A liberális demokrácia felszámolásának különböző kísérletei: lengyel konzervatív autokrácia kísérlete vs. kifejtett magyar mafiaállam
--

<ul style="list-style-type: none"> • Kaczyński politikáját a hatalom és ideológia motiválja: a hatalom koncentrációja kéz a kézben jár a „nemzeti-keresztény” értékrend hegemónná tételének törekvésével, melye nem keverendő össze a kereszténydemokrácia értékrendjével. • A rendszer inkább ideológiavezérelt, s „következetlenségei” nem 180 fokos fordulatok sokaságát jelentik, mint például Magyarországon. Jarosław Kaczyński elképzeléseiben az állam és a katolikus egyház szorosan összefonódva („az egyház a lengyelség szerves része”) működik. Ebből következik, hogy ellenségként tekint az egyén autonómiájára épülő liberális értékvilágra, mivel a nemzet, mint kollektív lengyelség érdekeit feljebbvalónak tartja az egyén érdekeinél. Ugyanakkor lényegében ezzel szemben áll a szabadpiaci verseny elfogadása, a vállalkozás szabadságának tiszteletben tartása, mivel a kollektivistá gazdaságot eleve „kommunista találmánynak” tartja, amely tönkre tette Lengyelországot. Hozzá tartozik, hogy a lengyel társadalom többsége is elutasítja a kollektivismust. • A liberális demokrácia értékeivel kívánnak szakítani, ugyanakkor a kommunista örökséggel való szakítást komolyan gondolják. 	<ul style="list-style-type: none"> • Orbán politikáját a hatalom és vagyon motiválja: a hatalom koncentrációja és a politikai család vagyoni felhalmozása. • A rendszer nem ideológiavezérelt, hanem ideológiaalkalmazó. Ideológiai „koherenciáját” nem egy meghatározott értékrend képviselője jelenti. Ideológiai „következetességét” az adja, hogy a patriarchális családfő hatalomgyakorlási mintáihoz illeszkedő ideológiai paneleket alkalmaz. Így természetesen ellenségként tekint az egyén autonómiájára épülő liberális értékvilágra. De a baloldali-kollektivistá értékekből is csak módjával csipeget. Szükség esetén a szociális populizmus paneljeiből merít. A konzervatív-kollektivistá („Isten, haza, család”) értékekből pragmatikusan azokat használja, melyek egy központosított patrónus-kliens függőségi hálóra épülő uralmi rendszer igényeihez illeszthetők. (Például a magántulajdon biztonsága tiszteletének – akár konzervatív jobboldalinak is tekinthető – értéke idegen tőle.) • A kommunista örökséggel való szakítás álcája alatt lényegében a liberális demokrácia értékeivel kívánnak szakítani.
--	---

A két autokratikus törekvés eltérő viszonya az ideológiához (ideológiavezérelt vs. ideológiaalkalmazó) ugyanakkor nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy az általuk használt **közös ideológiai panelek** nagyfokú hasonlóságot mutassanak:

- nem kormányváltásként, hanem új rendszerváltásként definiálják kormányzásukat;
- ennek megfelelően elhatárolják magukat a negyedszázaddal ezelőtti rendszerváltástól, és a békés, tárgyalásos rendszerváltás történetét az eliteknek a társadalom feje feletti alkujaként interpretálják; s ezzel próbálják legitimálni az általuk képviselt új, tényleges rendszerváltás szükségességét;
- az új alkotmányozás azt szolgálja, hogy a kiépítendő autokratikus rendszerüket szimbolikusan is elhatárolják a rendszerváltás megtagadott örökségétől, s ez a lengyelekre annak ellenére is áll, hogy ők 1997-ben formailag is új alkotmányt fogadtak el;
- a nemzeten nem autonóm polgárok, hanem egy ideológiának elkötelezett személyek közösségét értik, amellyel legitimációs bázist és érvrendszert kívánnak teremteni ahhoz, hogy a rendszerükkel szemben kritikus állampolgárokat kirekeszthessék a nemzetből, s idegen érdekek képviselőinek tüntethessék fel;
- egyaránt osztanak egy sajátos EU-szkepticizmust, és historizált sérelmi alapon úgy folytatnak „nemzeti szabadságharcot Brüsszel diktatúrája” ellen, hogy közben igényt tartanak az uniós forrásokra; ez a magatartás nem más, mint a rent-seeking nemzetközi szinten megvalósuló, morális megfontolásokat nélkülöző politikája.

Ezen ideológiai panelek hasonlósága csak azt mutatja, hogy két különböző típusú autokratikus rendszer igényeihez egyaránt illeszthetőek.

- Lengyelországban a tényleges döntéshozó **centrum a formális intézmények keretein belül** marad. Kaczyński a PiS elnökeként foglalja el a hatalmi piramis csúcsát. A miniszterelnök, a honvédelmi és nemzetbiztonsági miniszterek a párt alelnökei. A Szejm és a Szenátus elnökei, valamint még további miniszterek a párt elnökségének tagjai. A PiS hatalmi központként funkcionáló **centralizált párt**. Aki valós hatalommal rendelkezik, annak leginkább a párt hierarchiában kell megfelelő pozíciót elfoglalnia, s ennek révén közhatalmi funkciót betöltenie. Ez a felállás a hatalomkoncentrációra összpontosít, melyben az autokratikus rendszerek klasszikus eszköztárát alkalmazza. Ebben a rendszerben egy huszonnégy tagú kormány működik, valódi kompetenciával rendelkező miniszterekkel, szemben a magyar „csúcsminisztérium-modellel”.
- A hatalmi kapcsolatok – szemben a maffiaállam klánszerű, a formális közhatalmi pozíciókon túlnyúló uralmi struktúrájával – nincsenek

- **A valós politikai-gazdasági döntéshozatal kikerül a jogilag definiált formalizált szervezetek és a társadalmi ellenőrzés világából.** A lényeges döntések meghozatala nem a párt, a kormányzat, a parlament, vagy érdekegyeztető fórumok formalizált, legitim keretein belül történik. Ezek az intézmények pusztán a rajtuk kívül született döntések transzmissziós szíjait, azoknak a legalitás szférájába történő közvetítői. A Fidesz pártként történő átalakulása a következő utat járta be: alternatív mozgalom, nyugatias párt, centralizált párt (a párton belüli rivális irányzatok képviselőinek kiszorítása), vazallus párt (jogilag rögzítetten a pártelnök jogává válik a parlamenti képviselő- és polgármesterjelöltek kijelölése), **transzmissziós szíj párt** (a vezető testületek jelentéktelen „gondnoki” személyekkel történő feltöltése, s tényleges döntéshozó fórumként történő megszűnése).
- Az informális hatalomgyakorlás döntéshozó „szerve” a **fogadott politikai család**, illetve annak egy tucatnyi főből álló felső régiója. Ez

„családi”, „vérségi” kapcsolatokká szentesítve. A **pártpolitikai nepotizmus** az állami – politikai, állami vállalati, közmédiabeli - pozíciók és szinekúrák saját kádereknek történő juttatását jelenti. Ezt megkönnyítendő pedig csökkentették bizonyos állások betöltéséhez korábban szükséges szakmai követelményeket. Ugyanakkor nincsenek Kaczyński körül olyan oligarchák/strómanok, tanácsadók, akik jelentős hatással lennének a pártelnök döntéseire. Még az egyházi körökből érkező igények (pl. az abortusz teljes betiltása) sem mindig kerülnek be a PiS által támogatandó ügyek körébe.

- **Állami dirigista irányítás** épül ki: zajlik a „platformtalanítás”, azaz a korábbi kormány által – a közigazgatásban, a közszolgáltatásban, és az állami vállalati szférában – kinevezettek tisztogatászerű lecserélése. Ugyanakkor még nem képes túlterjeszkedni az államigazgatás, az állami intézmények és az állami vállalatok körén. Vannak a társadalmi autonómiának számára egyelőre elérhetetlen területei.
- Kaczyński korrupcióellenes magatartását nem a korrupció központi kisajátításának szándéka vezérli. **A Jog és Igazságosság név eredete mögött is a korrupció elleni harc húzódik meg.** Lech Kaczyński, a jelenlegi pártelnök 2010-ben elhunyt fivére még a Buzek-kormányban töltötte be az igazságügyi miniszteri posztot, amikor szembesült a korrupció és a régi (szovjet) titkosszolgálatok szerepének nagyságával. A kormány bukása után éppen ezért alakították meg az ikrek a PiS-t.
- **A PiS első kormánya (2005-2007)** az átvilágítási törvénnyel, a Korrupcióellenes Iroda létrehozásával, illetve a Katonai Hírszerző Szolgálat feloszlásával **letette a korrupció felszámolásához szükséges alappilléreket.** E törvényeket akkor az ellenzéki Polgári Platform is megszavazta, és az átvilágítási törvény kivételével máig érvényesben vannak. Kaczyński még saját koalíciós partnereivel szemben is felhasználta a Korrupcióellenes Irodát, amely lebuktatta akkori koalíciós társát (Andrzej Leppert). Paradox módon ebbe saját kormánya is belebukott.

nem feleltethető meg sem az egykori szovjet típusú nomenklatúrának, „politbüro”-nak, sem a modern demokráciák formalizált, átlátható és elszámoltatható intézményrendszerének. A „polipbüro” tagjai a pater familias/miniszterelnök, a miniszterelnök személye körüli miniszterek (Rogán, Lázár), a belügyminiszter, oligarchák/strómanok, tanácsadók. Ez a szűk hatalmi centrum koncentrikus körökben tágul, magába foglalva formális közhatalmi pozíciókat, magángazdasági pozíciókat, illetve definiálhatatlan helyzetű személyeket.

- A jogegyenlőségen alapuló, egyéni és intézményi autonómiákat felszámolva, **patronus-kliens rendszert** építenek ki: állampolgárból egyéni politikai döntésektől függő klienseket faragva. Ezt nem a klasszikus diktatúrák homogén módon elnyomó eszközeivel, hanem a „demokratikus legitimáció” igényeknek megfelelő formagazdagsággal teszik.
- Az Orbán-rendszer nem küzd a korrupció ellen, hanem központosítja monopolizálja azt. Esetében nem az állam foglyul ejtéséről, hanem az oligarchák foglyul ejtéséről beszélhetünk. A korrupció nem az állam ellenében valósul meg, hanem **maga az állam működik bünszervezetként.** A maffiaállam az nem más, mint a parazita állam privatizált formája.
- A maffiaállamban érvényesülő **politikailag szelektív bűnüldözés** biztosítja a fogadott politikai család iránti lojalitást. A Kormányzati Ellenőrzési Hivatal, az Állami Számvevőszék, az adóhatóság és az ügyészség nem a törvényszegések elleni fellépés semleges, elfogulatlan intézményei, hanem a kormányzati bünszervezeti tevékenység betagozott szereplői; nem a törvénynek, hanem Orbán Viktor politikai és gazdasági érdekeinek alávetve működnek: ha kell, a Fidesz kampányszervezetének részei, vagy éppen központilag vezérelt gazdasági bűncselekmények védelmezői.

<ul style="list-style-type: none"> Egyelőre nincs jele annak, hogy a PiS a gazdasági elit cseréjére, magántulajdonok állami erőszakkal történő kisajátítására, újraosztására és saját személyes érdekkörébe való csatornázására törekedne. Ugyanakkor az igazságügy miniszteri és a legfőbb ügyészi pozíció összevonása nem túl biztató, hiszen az ügyészség így módon közvetlenebbül tehető politikai megrendelések teljesítőjévé. Itt viszont még nem látszik, hogy a bűnüldöző szervek a hatalomhoz kötődő gazdasági érdekek védelmezőjeként lépnének fel. A hatalmi piramis lojális tagjai jutalmazásának tárgyát hivatal és nem vagyon képezi. Kaczyński rendkívül puritán körülmények között egy varsói bérházban él egyedül. Vagyonbevallásából tudjuk, hogy egy régi barátjától kölcsön kellett kérnie, hogy a beteg édesanyja számára a lakásban kórházi körülményeket tudjon teremteni, majd hogy halála után egy kisebb emlékművet állíttson neki. A PiS megalakulása óta az „olcsó állam” szlogennel kampányolt, mostanáig nem fűződik hozzá semmilyen drága presztízsbetűzés. A pártelnök egyébként is kerüli a nyilvánosságot, és ritkán szerepel a médiában. 	<ul style="list-style-type: none"> A rezsim nem pusztán a közhatalmi pozíciókat szállja meg, s a politika szféráját manipulálja, hanem vezetői a gazdasági elit lecserélése és módszeres tulajdonfosztása révén szereznek családi vagyont. A maffiaállam lényege, hogy a fogadott politikai család az állami erőszak vértelen eszközeivel szerez a maga számára vagyont. Ebben a központilag irányított bünszervezeti tevékenységben összehangoltan működik a parlament, a kormány, az adóhivatal, a kormányzati ellenőrzési hivatal, az ügyészség és a rendőrség. A hagyományos korrupció visszaszorul: nem állami tisztviselőket vesztegetnek meg kenőpénzzel, hanem az állami bünszervezet szed védelmi pénzt. A politikai család vagyont strómanok, a belső körhöz tartozó oligarchák halmozzák fel, államilag támogatott eszközökkel, offshore cégek beiktatásával mossák tisztára. Az új elit urizálása mértéktelen. A keresztapa/miniszterelnök stadiont épít a vidéki háza szomszédságába, futballalapítványába milliárdokat csorgat, családja strómanokon keresztül földeket és vagyont halmoz, kastélyokat, kúriákat vásárol. Felköltözik a királyi várba. A közvetlenül hozzá köthető strómanok és oligarchák látható vagyona meghaladja a 110 milliárd forintot (350 millió euró). A fogadott politikai család tagjaihoz állami segédlettel és védelem alatt átcsatornázott összegek milliós-milliárdos nagyságrendűek, s ezen akciók nyilvánosságra kerülése hétköznapi eseménynek számít.
---	---

A két autokratikus kísérlet eltérő nemzetközi preferenciái

<ul style="list-style-type: none"> Kaczyński viszonya Németországhoz ambivalens. A PiS első kormánya idején jó viszony ápolta Angel Merkellel. A jó német-lengyel kapcsolatok a Polgári Platform kormányzása idején tovább fejlődtek. Angela Merkel támogatása bizonyára szükséges volt ahhoz, hogy Donald Tusk az Európai Tanács elnöke lehessen. 	<ul style="list-style-type: none"> Orbán nem Németországgal, hanem Merkellel harcol, akivel szemben szövetségeseket annak pártjában is keres. A „Tiszteletet a magyaroknak” szlogennel folytatott óriásplakát kampány azt a sértettséget fejezte ki, hogy az ő személye iránt nem mutatkozik kellő tisztelet a nyugati világban. Kritikája nem ideologikus
--	--

Másfelől Kaczyńskiban mélyen élnek a történelmi sérelmek (az apja harcolt a varsói felkelésben, ő pedig 1949-ben a németek által porig rombolt városba született). Véleménye szerint a német tőkének nagyobb szerepet kellene vállalnia Lengyelország felvirágoztatásában. Ezt a történelmi adósságot a PiS politikusai időről-időre számon kérik a németeken.

- **Kaczyński rendíthetetlenül atlanti elkötelezettségű.** Az USA-t és a NATO-t Lengyelország függetlensége és szuverenitása legfőbb garanciájának tekinti. Witold Waszczykowski személyében egy olyan külügyminisztert neveztek ki, aki az USA-ban járt egyetemre, majd Genfben, később pedig a brüsszeli NATO-irodában is dolgozott vezető beosztásban. A PiS egyik fő célja, hogy állandó NATO bázisokat hozzon létre Lengyelországban, illetve hogy Lengyelországot bekapcsolják a NATO Nuclear Sharing programjába, s ezáltal az ország védelmét megnöveljék.
- A lengyel külpolitika – kormányoktól független – alapelve, hogy Oroszország mindig és mindenkor veszélyt jelent Lengyelországra. A lengyelek úgy látják, hogy **az orosz energiafüggőségnek mindig politikai ára van**, éppen ezért mindent meg kell tennie annak elkerülése érdekében. Lengyelország kiterjedt kereskedelmi tevékenységet folytat a távol-keleti országokkal, de az üzlet nem jelent politikai legitimitációt egyetlen antidemokratikus rendszer számára sem. A jelenlegi PiS-kormányi elvi alapon áll az Oroszországgal szemben harcoló országok és népek függetlensége mellé (Ukrajna, Csecsenföld, Grúzia), minden lehetséges eszközzel támogatja a Balti-államok szuverenitásának megőrzését és Ukrajna eltávolodási szándékát Oroszországtól. Ennek megfelelően Varsó általában a Nyugatot azért bírálja, mert nem áll ezen ügyek mellé teljes mellzélességgel.
- Kaczyński **Brüsszellel szembeni álláspontjának mozgatórugói Lengyelország EU-n belüli helyének újrapozicionálásával függ össze.** De ez nem azt jelenti, hogy Varsónak kilépési szándékai

megalapozottságú, hanem csak a keresztapa iránti tisztelet elmaradásért járó reváns, melynek révén saját személyét, s nem az országot pozicionálja. Eközben tudomásul veszi, hogy Németország Magyarország első számú kereskedelmi partnere, mellyel nem folytathat gazdasági háborút.

- Orbán a külpolitikai garnitúrájából **számúzte az atlanti elkötelezettségű politikusokat** és diplomatákat. Atlanti elkötelezettség nincs, csak alku az USA-val és a NATO-val: kötelezettségeik közül csak annyit teljesít, amennyi szükséges ahhoz, hogy az USA ne aktivizálódjon még jobban a magyarországi autokratikus rendszerrel szemben. Ez persze nem akadályozza a kormányzati kommunikációt abban, hogy a magyarokkal szembeni összeesküvés-elméletek sorában háttérhatalmakról, a nemzetközi banktőke támadásáról, Soros György aknamunkájáról beszéljenek – mindennek némi antiszemita ízt is kölcsönözve.
- A magyar külpolitika **keleti nyitása** azt célozza, hogy a fogadott politikai család társadalmi ellenőrzés nélküli, szabadon felhasználható forrásokhoz jusson Putyinhoz és más autokratákhoz fűződő kapcsolatai révén. Ebben a viszonyban nem klasszikus kereskedelemről van szó, hanem az EU-val szembeni illojalítás a legfőbb árunk, melyért a fogadott politikai család anyagi előnyökhöz juthat. Az orosz gázdiplomácia, a paksi atomerőmű-építés és hasonló üzletek révén kerül Magyarország lekötözött, függő helyzetbe személyes előnyökért cserébe. A keleti nyitás nem országok és nemzetek, hanem az autokraták közötti meghitt, családi viszony kiépítését szolgálja. Bár az EU-n belül, de a kelet felé nyitva híd szereppé próbálja magatartását stílizálni, ez valójában a „Kelettel üzletek – a Nyugatot zsarolom” pozícióját célozza meg.
- Brüsszellel szembeni pozícióinak erősítésére Orbán a **visegrádi négyek** keretében keres szövetségeseket. A menekültkérdés brüsszeli kezelését képező kötelező betelepítési kvóták elleni

<p>lennének, hanem éppen az ellenkezője igaz: Lengyelország nagyobb beleszólást szeretne a döntésekbe, az EU fő sodrában szeretne lenni. Természetesen ehhez szövetségesekre van szüksége. Varsó azt is felmérte, hogy Visegrádi Négyek csoportja kevés céljai eléréséhez, azért melegítette fel a két világháború alatt született Tengerköz-koncepciót (Intermarum), amely egy tömbbe tömörítene a Balti-tengertől az Adriáig és a Fekete-tengerig terjedő régió országait. E szövetségre nem azért van szüksége Kaczyńskinak, hogy védelmet és támogatást szerezzen akkor, amikor Brüsszel a demokratikus deficitet számon kéri rajta, hanem éppen az EU-n belüli regionális középhatalmi státusza elismertetése miatt. Lengyelország nem véletlenül foglalt el köztes, ingadozó álláspontot a kötelező betelepítési kvóták ügyében, mivel nem akarta ez ügyben magára haragítani Brüsszelt és Berlint.</p> <ul style="list-style-type: none"> • A Kaczyński által levezényelt politikai változásokra, a hatalomkoncentráció és alkotmányserőti intézkedésekre keményen reagáltak az EU különböző szervei, amely meglepte a kormányzatot. A nemzeti ideológiai vonal felerősítése nála nem egy átfogó stratégia része, hanem spontán reakció a kormányzatát érő kritikákra. 	<p>együttes fellépéssel ugyanakkor a V4-eket egy erősebb alkupozícióval rendelkező közösséggé próbálja formálni. Egy olyan csoporttá, amely védelmet és támogatást biztosít a résztvevőknek olyan esetekben, amikor Brüsszel a demokratikus deficit miatt kívánna fellépni az EU-n belül megjelenő autokratikus kísérletekkel szemben. Orbán a V4-ek esetében igényt tart a vezető szerepre: ha nem is Magyarország, de saját maga számára. Személyes ambíciója túlnyúlik egy regionális érdekközösség létrehozásának szándékán: minta- és programadó kíván lenni az EU érték-közösségét képező liberális értékrenddel szemben. Ugyanakkor a magyar külpolitika teljesen „süket” a lengyel kezdeményezésekre, főképpen azért, mert annak oroszellenes éle is van; illetve csak annyit használ fel belőle, ami a propagandatevékenységéhez szükséges.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Orbán „Nemzetek Európája” programja nem más, mint igénybejelentés az unióhoz fűződő új viszonyra: fenntartani az EU kötelezettségét a felzárkózási források transzferére, ugyanakkor autonómiát biztosítani a sajátos nemzeti demokráciák, vagyis az autokráciák kiépítéséhez.
---	--

A liberális demokrácia helyreállításának esélyei: a pártstruktúra

<ul style="list-style-type: none"> • A lengyel pártstruktúra a rendszerváltás óta mindig mozgásban, változásban volt: pártok tűntek el, pártok keletkeztek. A 2015-ös választásokat megnyerő PiS maga is csak 2001-ben alakult. Ez azonban nem jelenti azt, hogy túl sok új arc került volna be a politika fő sodrába. Jarosław Kaczyński az egyik legrégebben színen lévő politikus, aki már a hetvenes években aktívan részt vett az ellenzéki mozgalomban. Jellemzően az egyes pártok ugyan megbukhattak, diszkreditálódhattak, de a politikusaik kevésbé. Egyedül a baloldali 	<ul style="list-style-type: none"> • A Fidesz 2010-es választási győzelme nyomán az addig a rendszerváltás óta stabil – bizonyos értelemben merev – pártstruktúra összeomlott. Az egykori két nagy rendszerváltó párt, a nemzeti konzervatív MDF és a liberális SZDSZ megsemmisült. A szocialista párt kettészakadt, az eklektikus, inkább hagyományos kapcsolatokra, mint közös elvekre épülő politikát folytató, jogfolytonos MSZP-re, és a volt miniszterelnök vezette szociálliberális Demokratikus Koalícióra. Ám mindkét párt megőrizte
---	--

utódpart, amely mind szervezeten, mind személyileg lassan eltűnik a politikai porondról. A helyükre azonban láthatóan újak érkeznek.

- **Az állandó változás ellenére a lengyel politikai élet alapvetően két oldalra osztható:** nemzeti-keresztény és liberális-konzervatív. Az elmúlt 15 évben ez PiS és PO megosztást jelentett. Az előbbieket általában – alaptalanul – baloldalinak, vagy „kommunistának” nevezik az utóbbiakat. A harmadik oldal az eltűnő régi és a most alakuló új baloldal lehetne. Jellemzően azonban **sem a PiS, sem a PO nem foglal el „centrális teret”** annak ellenére, hogy hosszú ideig úgy tűnt, hogy erre a PO alkalmas lehet. **A PiS** – bár ideológiájában önmagát tartja a nemzet egyetlen legitim képviselőjének – nem középre tart, hanem a jobbszélre. **Szervezetileg is integrálja a szélsőjobbaldali-radikális formációkat, személyeket, szavazókat.**
- A PiS nem uralja a jobbaldali mezőt, hiszen a Polgári Platform továbbra is a liberális-konzervatív **jobbaldal** jelentős partja. Sőt, 2015-ben **új liberális pártként** a Nowoczesna nem csak hogy bekerült a parlamentbe, de azt követően jelentősen nőtt a támogatottsága is. A polgári középerőknek tehát Lengyelországban komoly, intézményesült ereje és bázisa van. Mellettük stabilan jelen van még a **vidéki hivatalnokréteg partja**, a Lengyel Népi Párt (PSL) is.
- Az **listás választási rendszer** még összefogás nélkül sem zárja ki a PiS legyőzésének esélyét. Mivel a PiS-t a politikai pártok többsége eleve koalícióképtelennek tartja, így abban az esetben, ha egyedül nem képes megszerezni a mandátumok több mint felét, akkor minden bizonnyal elveszti a kormányzás lehetőségét.
- Lengyelországban a kormányzó párt nem képes az ellenzéki pártokat

diszkreditálódott személyi garnitúrájának személyi folytonosságát. Új baloldali zöld pártként az LMP került a parlamentbe, mely a későbbiek folyamán szintén kettészakadt, s a 2010 után létrejövő szintén törpepárt Együtt-tel és PM-mel (Párbeszéd Magyarországgal) küzdenek az MSZP-től, DK-tól idegenkedő baloldali szavazókért.

- **Háromosztatú pártstruktúra** váltja fel a 2010-ig alapvetően kétosztatú struktúrát. A Fidesz betöltötte **„centrális erőteret”** politikai pozíciót, ami nem a politikai értékskálán való elhelyezkedést jelent. Tőle jobbra helyezkedik el az ideológiavezérelt, szélsőjobbaldali-radikális Jobbik, balra pedig a megosztott baloldali pártok. Ez a pártstruktúra nagymértékben hasonlít a Horthy-rendszer alatti viszonyokra, ahol a centrális helyzetben lévő kormánypárt a jobbaldali tábor egyben tartása érdekében szintén folyamatosan telítődött **szélsőjobbaldali ideologikus elemekkel. Miközben a Fidesz** támogatása megtartása érdekében nem kis részben átveszi a radikális jobbaldal ideológiai paneljeit és nyelvezetét, a **szélsőjobbaldal választóit viszont nem integrálja.**
- Magyarországon 2010 óta **nincsen sem mérsékelt jobbközép, sem komolyan vehető liberális párt.** Így a jobbaldalt nagyrészt uraló Fideszből kiábránduló szavazóknak nincs olyan természetes pártközegük, ahol megtalálhatnák a jobbaldali elkötelezettség maffiaállami elemektől mentes képviseletének lehetőségét. Így szakításuk a Fidesszel a jobbaldali értékeikkel való szakítást is jelentenie kellene. Ez viszont számukra nem vállalható opció, hiszen sokkal nagyobb lépés lenne, mint egyszerűen pártszimpátiát váltani.
- Az egyfordulós, **aránytalan választási rendszer** ugyanakkor csak úgy tenné lehetővé a Fidesz választásokon történő leváltását, ha egy előzetes választási szövetségbe tömörülne az egymást jogosan alkalmatlannak látó, értékeiben és választóiban is kizáró ellenzéki pártok sokasága. Ez teremti meg a hullámzó népszerűségű Fidesz hatalmi stabilitásának feltételeit.
- A maffiaállamban a politikusokat stigmatizálják és kriminalizálják, **az**

tőle függő, nyílt vagy látens módon vazallusi helyzetbe hozni. Ha egy politikai párt lejáratódik, akkor nyomban létrejön helyette egy új.

ellenzéki pártokat pedig marginalizálják, domesztikálják vagy likvidálják.

A liberális demokrácia védelmének önkormányzati háttérháza

- Lengyelországban 2015 után nem csak a főváros és a nagyvárosok, de még a vidéki önkormányzatok jelentős része is az ellenzéki politikai erők vezetése alatt áll. Ily módon e pártok befolyásának adminisztratív korlátozása, illetve híveik egzisztenciális függetlenségének felszámolása lehetetlen, kormánytól függő helyzetbe kényszerítésüknek jelentős akadályai vannak. Lengyelországban a nagysága és heterogenitása miatt rendkívül erős a regionális öntudat, amely a politikai választásban is megmutatkozik. Az ország északi, nyugati és sziléziai nagyvárosaiban a szavazópolgárok többsége a liberális-konzervatív tábor erősíti, akiket nagyon nehéz megszólítani a plebejus-populista PiS-nek. Dél-keleten pedig éppen a vidéki kisvárosok hivatalnokai inkább szavaznak a Népi Pártra. Ráadásul önkormányzati választások csak 2018-ban lesznek legközelebb, vagyis a PiS meglehetősen önkormányzati ellenszélben kénytelen kormányozni.

- Szemben a Fidesz 1998 és 2002 közötti kormányzásával, 2010 után gyakorlatilag a teljes önkormányzati szféra a Fidesz befolyása alá került. Ez lehetetlenné tette, hogy az önkormányzatok a demokratikus ellenzéki pártok híveinek egyfajta háttérháza, bázisait képezzék. Sőt, a Fidesz nyíltan arra szocializálja a választókat, hogy ha nem kormányhű vezetést választanak, akkor megfosztják magukat minden központi és EU-s fejlesztési forrástól, ráadásul folyó bevételeik döntő többségében is a központi költségvetéstől függenek. A fideszes polgármesterek Orbántól függő vazallusi státusza lehetővé tette ugyanakkor, hogy az önkormányzatokat ellenállás nélkül megfosszák oktatási és egészségügyi intézményeiktől, és korlátozzák gazdálkodási szabadságukat. Az önkormányzatok így jószerivel a meghosszabbított kormányzati hatalom gondokkáivá váltak. Magyarországon a politikai és kulturális élet erősen Budapest-központú, a néhány egy-kétszázézes város önálló, országos politikát meghatározó szerepet korábban sem töltött be.

A független média esélyei

- A PiS már 2005 végén kísérletet tett a közmédia pártkontroll alá vételére. Kisebbségi módosításokkal lényegében az akkor elfogadott törvény élt a Polgári Platform kormányzása alatt is. Így a közmédia,

- A 2010-ben hozott médiatörvénnyel megtörtént a közmédia addigi többpárti kontroll helyett egypárti kontroll alá vétele, melynek révén az állami rádió, televízió és hírügynökség a Fidesz társadalmi

<p>ha nem is kormányzati szócsőként, de a PO értékrendjének megfelelően működött.</p> <ul style="list-style-type: none"> • A PiS magyar mintára az egypárti médiahatóság kialakítását tűzte ki célul, így várhatóan a magyar gyakorlatot követve megpróbálják a frekvenciákat is újraosztani. • A PiS-kormány programja szerint a következő lépés egy centralizált szerv létrehozása a korábbi ORTT-ből, az Elektronikus Tájékoztatás Hivatalából és a Fogyasztó- és Versenyvédelmi Hivatalból. • A két legnagyobb lengyel kereskedelmi tévéadó (TVN, Polsat) a liberális demokrácia iránt elkötelezett tulajdonosok kezében van. A nemzetközi háttérű TVN Csoporthoz tartozik a TVN Ügynökség is, amely a legnagyobb lengyelországi hirdető cég jelen pillanatban. Egyelőre nem történt kísérlet a kiszorításukra. 	<p>kontroll nélküli propagandájának eszközévé vált.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Az egypárti médiahatóság a frekvenciák újraosztásával kiszolgálja a kormányhoz lojális, és kiszorítja a kormány iránt nem elkötelezett frekvenciatulajdonosokat a médiapiacról. • A Nemzeti Kommunikációs Hivatal létrehozásával centralizálta az állami szféra kommunikációs feladatait és az ehhez kapcsolódó hirdetési megrendeléseit, amivel alapvetően korlátozni képes a médiapiac szabadságát. • A Fidesz kísérletet tett a két nagy kereskedelmi tévécsatornának (RTL Klub, TV2) az állami erőszak eszközeivel a saját kliensi körébe történő bekebelezésére. A TV2 esetében ez az igyekezet sikerrel járt: Orbán egy strómanja vásárlását állami hitellel tették lehetővé, a hitelek visszafizetését állami hirdetések juttatásával segítik.
--	---

A civil ellenállás és a politikai pártok

<ul style="list-style-type: none"> • A PiS vezette kormánynak a demokrácia felszámolását célzó akciói ellen fellépő civil mozgalmak szinte folyamatosan több tízezres, olykor százezres tömegdemonstrációkban jelennek meg. Fellépéseik a liberális demokrácia és az alkotmány védelmében alapvetően politikai és rendszerkritikai természetűek, mert azokat rendszerint a városi középosztálybeliek és értelmiségiek szervezik. Az érdekvédelmi megmozdulások Lengyelországban jellemzően a szakszervezetek hatáskörébe tartoznak. De mivel a legtöbb tagot tömörítő, ágazatokon átnyúló szakszervezet, a Szolidaritás politikailag és ideológiailag szorosan a PiS-hez kötődik, így nem várható, hogy a korábbi kormányok alatt tanúsított kemény érdekvédelmet folytathassa. Igaz, a korábbi évek gazdasági eredményeknek köszönhetően egy ideig a kormány az osztogatás politikájához folyamodhat. 	<ul style="list-style-type: none"> • A Fidesz-kormány intézkedéseivel szemben fellépő civil tüntetések többsége érdekvédelmi és kormánykritikai természetű volt. Jórészt egy-egy anyagi érdeksérelem ellen tiltakoztak: a kordedvezményes nyugdíjak eltörlése, magánnyugdíj-pénztárak államosítása, devizahitelek helyzete, a trafikállamosítás, az állami földbérletek újraelosztása, vagy a brókerbotrányok okozta veszteségek miatt. Ez alól a felsőoktatás és a közoktatás autonómiája felszámolására adott megmozdulások jelentettek részben kivételt. De ezek a megmozdulások is a kormánykritikai paradigmán belül maradtak. Két olyan jelentős, a középosztálybeli életformát és fogyasztási szokásokat érintő intézkedése volt a kormánynak (az internetadó tervezett bevezetése és a boltok vasárnapi nyitvatartásának tilalma), amelyből kihátrált a masszív lakossági tiltakozások nyomán. A pár tízezer főt megmozgató flashmob-demonstrációknak közös
--	---

- A demonstrációk meg-megújuló hullámában demokratikus ellenzék hetvenes évek közepén alakult értelmiségi szervezete, a KOR (Munkásokat Védő Bizottság) hagyományaira utalva létrejött a **KOD (Demokrácia Védelmi Bizottság)**. Ez a jelenlegi ellenzéki mozgalmak részéről az egykori **rendszeráltó hagyományok nyílt vállalását jelenti**, s e pozitív történelmi tradícióba ágyazza a kormánnyal szembeni megmozdulásokat. A legutóbbi tömegdemonstrációk meghirdetője és szervezője már a KOD volt, amely nem csak ernyőszervezetként próbál funkcionálni, hanem maga is kiterjedt, nagyrészt vidéki hálózatot épít.
- A demokratikus erők júniusi nagy demonstrációját már **három volt köztársasági elnök** (Lech Wałęsa, Aleksander Kwaśniewski, Bronisław Komorowski) támogatta. Komorowski a leköszönése után egy saját intézetet is létrehozott, amely fő célja a rendszerváltás után kivívott értékek megőrzése és támogatása.
- A KOD egyben **felkérte a lengyel ellenzéki pártokat**, hogy szövetkezzenek és működjenek együtt a demokráciavédelmi célok érdekében. E felhívásához az ellenzéki pártok nagyrészt csatlakoztak, bár a PO egyelőre várakozó álláspontra helyezkedett. A KOD azért is megtehetette az ellenzéki pártoknak tett felhívását, mivel a lengyel ellenzék két meghatározó pártja közül a jobbközép PO bár a választásokon vereséget szenvedett, de nem diszkreditálódott, míg a Nowoczesna egy új liberális, s növekvő népszerűségű pártalakulat.
- A civil mozgalom intézményesülése és ígéretes együttműködése az ellenzéki politikai pártokkal egyelőre hanyatlás nélküli dinamikával bővíti a PiS-szel szembeni társadalmi ellenállás körét és intézményes bázisát.

jellemzője volt, hogy nem a már régóta létező civil szervezetek vagy politikai pártok keltették életre őket, és a spontán mobilizáció sem intézményesülni, sem pedig politikai vezéregyenységeket kitermelni nem volt képes.

- A demonstrációk nagy része a rendszerváltás óta eltelt időszak egészét támadta, s **nem nyúlt vissza az egykori demokratikus ellenzék rendszerváltó hagyományához**. Magát a rendszerváltást - paradox módon a kormánypárti ideológiával egybehangzóan - a társadalom fölötti elitnek alkujának tekintették. Ez persze annak is lehet a következménye, hogy szemben a lengyelországi rendszerváltással az egykori magyar demokratikus ellenzék személyileg és intézményesen a liberális pártban (SZDSZ) élt tovább, s annak hitelvesztésével, majd megszűnésével szinte elzárta az utat az egykori demokratikus ellenzéki tradíció felé.
- **Sólyom László**, a 2005 és 2010 között a Fidesz által támogatott köztársasági elnök, a rendszerváltás alkotmányjogi berendezkedése megalkotásának egyik vezető jogásza, néhány csekély gesztuson túl **gyakorlatilag távol tartotta magát a kormánykritikai mozgalmaktól**.
- A kormánnyal szembeni demokratikus ellenzék baloldali pártjainak diszkreditálódása, új, zöld pártjainak jelentéktelensége pedig csapdahelyzetet teremtett az új civil mozgalmak számára. Együttműködésük e pártokkal perspektívátlan politikai karanténba zárta őket, az együttműködés elutasítása viszont a nem túl nagy létszámú, aktív rendszerkritikus választótól szigetelné el őket. Ugyanakkor az időről-időre megszerveződő civil ellenállás sem tud kitermelni önmagából egy új pártot, mert törekvéseik mindig csak egy-egy ügy megoldására, nem pedig a rendszer ellen irányulnak.
- A 2010 utáni megmozdulások hullámszerű, önköltő perspektívtalansága nem eredményezte sem a civil mozgalmak politikai erőként számba vehető intézményesülését és stabilizálódását, sem pedig az ellenzéki demokratikus pártok megújulását.

Összegzésként elmondható, hogy

- **a lengyelországi konzervatív autokratikus kísérlet** megghiúsításának a demokrácia mai intézményes keretek között is jelentős esélyei vannak. Ezt szolgálja az arányos – tehát az alkotmányos túlhatalom kialakulását megakadályozó – választási rendszer, a hatalommal szembeni ellenállás társadalmi tradíciói, e tradíciókhoz visszanyúló civil mozgalom, az ellenzéki erők derékhadát alkotó mérsékelt jobboldali és liberális pártok léte, a pártpolitikai palettán a PiS jobbszélre szorulása, az önkormányzatok nyújtotta politikai sokszínűség, illetve a szabad véleménynyilvánítás szilárd médiaplatformjai. Ugyanakkor a magyarországihoz hasonló forgatókönyv megvalósulását gátolja maga a PiS jellege, személyi összetétele, elvei és programja, illetve az egész lengyelországi jobboldal hagyománya és jelene is. A PiS jelen formájában nem alkalmas arra, pontosabban számos körülmény és összetevő hiányzik ahhoz, hogy a magyar mintát kövesse.
- **a magyar maffiaállam** adott intézményrendszer keretein belüli meghaladásának esélyei jóval korlátozottabbak. Ezt akadályozza az aránytalan, manipulatív és csalást lehetővé tevő választási rendszer, a hatalommal szembeni ellenállás társadalmi tradícióinak hiánya, a hatalommal való egyéni különalkuk történelmi kultúrája, a Fidesztől esetlegesen elpártoló szavazók számára mérsékelt jobbközép és liberális párt hiánya, a háromosztatú politika térben a Fidesz centrális helye, az önkormányzatok betagozódása révén a politikai intézményi térkép egyszínűsége, illetve a szabad véleménynyilvánítás tereinek felszámolása vagy gettósítása. Mindez azt eredményezheti, hogy Magyarországon folyamatosan csökken egy szabad választáson véghezvitt kormányváltás, illetve a liberális demokrácia helyreállításának esélye. Magyarország vesztesen sodródik a volt szovjet köztársaságok rendszerváltás utáni fejlődésének útjára, ahol már csak az elcsalt választásokat követő színes forradalmak tették lehetővé a regnáló rezsimek bukását.

(Köszönettel tartozunk Ara-Kovács Attila, Domány András, Bogdan Góralczyk, Kardos András, Kozák Márton, Lengyel László, Wojciech Maziarski, Pető Iván, Elżbieta Sobolewska, Székely János tanácsaiért és kritikai észrevételeiért.)